

**Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta**

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Dana Pavlišová

Vývoj školství na Svitavsku v letech 1918-1938

The development of the education system in the

Svitavy region between 1918 - 1938

Praha 2013

**Vedoucí diplomové práce:
doc. PhDr. Růžena Váňová, CSc.**

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat paní doc. PhDr. Růženě Váňové, CSc. za odbornou pomoc a cenné rady při vypracování této diplomové práce.

Dana Pavlišová

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou vypracovala samostatně za použití pramenů a literatury v ní uvedených. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne: 28.6. 2013

Dana Pavlišová

Abstrakt:

Práce se zabývá vývojem školství v letech 1918 až 1938 v Československé republice na Svitavsku, kde žili obyvatelé české a německé národnosti. Pozornost je zaměřena na změny v původních školách i na vznik nových škol menšinových.

Abstract:

The project deals with development of school education in the vicinity of the town of Svitavy, Czech Republic, populated by both the Czech and German nations between 1918 and 1938. It is focused on changes in traditional schools as well as on founding new ones for ethnic.

Klíčová slova:

obecná škola, měšťanská škola, reálná škola, mateřská škola, gymnázium, pokračovací škola, odborná škola, menšinová škola.

Key words:

primary school, second stage of primary school, secondary school, nursery school, grammar school, further education institution, vocational school, school for ethnic minorities

Obsah:

Úvod	7
1. Svitavsko – vymezení oblasti	10
2. Faktory ovlivňující vývoj školství na Svitavsku po vzniku ČSR.....	13
2. 1. Změny ve školství	13
2. 2. Hospodářský vývoj oblasti.....	15
2. 3. Vývoj národnostního složení obyvatelstva	19
2. 4. Vzájemné národnostní vztahy v oblasti.....	24
3. Okresní školská správa.....	30
4. Vývoj školství na Svitavsku	34
4. 1. Školství na Svitavsku před vznikem první republiky	34
4. 1. 1. Odborná škola tkalcovská.....	42
4. 1. 2. Státní reálná škola ve Svitavách.....	46
4. 2. Vývoj školství na Svitavsku v letech 1918-1938	48
4. 2. 1. Obecná a měšťanská šk. menš. v Moravské Chrastové ...	51
4. 2. 2. Obecná škola menšinová ve Svitavách.....	53
4. 2. 3. Česká měšťanská škola ve Svitavách	57
4. 2. 4. Česká mateřská škola ve Svitavách.....	59
4. 2. 5. Česká živnostenská škola pokračovací ve Svitavách.....	60
4. 2. 6. Obecná škola menšinová v Chrastové Lhotě	60
4. 2. 7. Obecná škola menšinová v Hradci nad Svitavou.....	63
4. 2. 8. Soukromá dvouletá obchodní škola.....	68
5. Porovnání počtu obyvatel s počtem škol.....	76
Závěr	78
Seznam bibliografie a pramenů	81
Přílohy	84

Seznam zkratk

MŠNO	Ministerstvo školství a národní osvěty
JUK	Jednoroční učební kurz
ČZPM	Česká Zemská péče o mládež na Moravě
ČSR	Československá republika

Úvod

K sepsání diplomové práce na toto téma mě inspirovala především skutečnost, že práce zabývající se vývojem školství na Svitavsku po vzniku Československé republiky v období od roku 1918 do roku 1938 nebyla dosud zpracována jako celek. Objevovaly se pouze kusé informace o vývoji školství jako součást regionálních publikací nebo rukopisů.

Cílem této diplomové práce je charakterizovat vývoj školství na Svitavsku v letech 1918 až 1938 a přispět tím k hlubšímu poznání vývoje a vzniku nových škol po první světové válce v Československé republice.

Vedle tohoto cíle chci popsat faktory mající vliv na vývoj, vznik a funkci těchto škol, vyplývající především ze vzájemného soužití českých a německých obyvatel snažících se prosadit nejen své politické a hospodářské zájmy, ale také zajistit pro své děti odpovídající vzdělání v mateřském jazyce.

Práce by měla být přínosem při zpracování této problematiky v rámci regionu nebo republiky.

K vybranému tématu vývoje školství v období první republiky se vyjadřuje mnoho autorů, patří mezi ně například díla Kádnera, Váňové. Dalším důležitým pramenem pro čerpání poznatků z hlediska tématu věnujícího se německému školství na území našeho státu a postojů německého obyvatelstva k československému školství je například práce Tomáše Kaspera.¹

Velmi hodnotnou publikací zabývající se přímo historií regionu, ze které jsem čerpala informace, je kniha vydaná k 700. výročí založení města Svitav: "Svitavy, 700 let města", která se zabývá historií města Svitav z mnoha pohledů od jeho prvopočátků až po jeho současnost. Jako součást těchto dějin uvádí potom také některé dílčí informace o školství.

¹ Kasper, T.: *Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918-1933*. In: Češi, Němci, Židé v národnostním Československu. Pohledy na školství a vědu. Liberec 2006, s. 27-44.

Významné místo mezi prameny poskytující regionální informace zaujímá také publikace „Moravskotřebovsko Svitavsko“ vydaná Muzejní a vlastivědnou společností v Brně. Publikace je již 67. svazek vydaný touto společností a ukončuje topografickou řadu Vlastivědy moravské. Vydání této konkrétní publikace vyplňuje poslední místo na vlastivědné mapě Moravy. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně tímto vydáním² dokončila splnění programu, který si stanovil Muzejní spolek v Brně před více než sto lety. První svazek vyšel v roce 1897, ale původní záměr zakladatelů zpracovat řadu Vlastivědy moravské do roku 1902 se protáhl o celé století. Vlastivěda moravská splnila svůj cíl: seznamuje širokou veřejnost s dějinami Moravy, jejím všestranným vývojem kulturním i historií jednotlivých měst a vesnic.

Také autorka Drahomíra Šustrová se ve svých rukopisech o životě české menšiny v tomto regionu věnuje okrajově školství, rukopisy se ale netýkají pouze meziválečného období. Nejedná se také o systematické zpracování vývoje školství nebo některé z oblastí života české menšiny, ale spíše o volné psaní na tato témata bez poznámkového aparátu.

Důležitou roli při psaní práce sehrála i dostupnost archivních materiálů Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli. Kromě běžně přístupných archiválií jsem měla možnost díky vstřícnému postoji ředitele archivu a všech zaměstnanců nahlédnout i do nezpracovaných fondů. Podstatnou a nedílnou součástí pramenů se ale staly kroniky jednotlivých škol i příslušných vesnic a kroniky města Svitavy, ze kterých jsem ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli a v Městském muzeu a galerii ve Svitavách čerpala informace.

Diplomovou práci jsem rozdělila do několika kapitol. V prvních kapitolách jsem vymezila oblast Svitavska, kterou se v práci zabývám a vyčlenila jsem faktory, které v této oblasti ovlivňovaly vývoj školství a vznik nových škol. Další kapitolu jsem věnovala výchozímu stavu školství před sledovaným obdobím, tedy před rozpadem Rakousko-Uherska, kdy školy podléhaly jeho právnímu systému. Zajímalo mě především, které školy a s jakým vyučovacím jazykem se na Svitavsku nacházely, jaké

² v roce 2002

byly možnosti vzdělávání. Na tuto kapitolu navazuje hlavní část práce zabývající se vývojem původních škol a vznikem nových škol podle časové posloupnosti jejich vzniku.

Po vzniku samostatného Československa bylo postupně vydáno několik školských zákonů a novel upravujících podmínky vzniku a fungování škol. V oblastech, kde bylo obyvatelstvo národnostně smíšené, byly zřizovány menšinové školy. Jednalo se o školy, kde se vyučovalo v mateřském jazyce dětí, které ji navštěvovaly. V praxi to znamenalo, že v oblastech, kde Češi tvořili národnostní menšinu, byly zřizovány školy české, v oblastech, kde tvořila menšinu jiná národnost, to byly školy s vyučovacím jazykem této národnosti. Na vznik a vývoj těchto menšinových škol jsem v práci zaměřila pozornost vzhledem k regionální zvláštnosti oblasti osídlené obyvateli české a německé národnosti. Sledovala jsem, jak bylo naplňováno zákonnými normami dané právo vzdělávání v mateřském jazyce.

Proto jsem také v jedné z kapitol porovnávala průměrný počet žáků na třídu v nejpočetněji zastoupených školách poskytujících povinné vzdělávání - ve třídách obecných a měšťanských škol - vzhledem k národnosti a počtu obyvatel daného regionu ve srovnání s celorepublikovým průměrem počtu žáků na třídu.

1. Svitavsko – vymezení oblasti

Politický okres Moravská Třebová, vznikl už v porevolučním období 19. století v roce 1850, kdy byl celý systém veřejné správy změněn a byly vytvářeny politické a soudní okresy. Součástí politického okresu Moravská Třebová byly tři soudní okresy: Jevíčko, Moravská Třebová a Svitavy.

Správní reforma roku 1850 zasáhla i obce. V roce 1868 měl politický okres Moravská Třebová celkem 99 obcí, z toho 39 měl soudní okres Moravská Třebová, 18 náleželo k soudnímu okresu Svitavy a zbývající část připadala soudnímu okresu Jevíčko.³

Toto správní členění ze sedmdesátých let devatenáctého století uvádím a nezmiňuji bezdůvodně, zůstalo totiž bez větších změn až do roku 1918 a potom i v nově vzniklé Československé republice až do roku 1938. Uvnitř okresu docházelo sice k různým spojováním i rozdělováním správních i katastrálních obcí, ale beze změny okresních hranic, takže těmito přesuny se počet obcí snížil do roku 1910 z 99 na 86.⁴

Územní rozsah celého politického okresu, jak uvádí Bartoš, činil 68 626 hektarů, z toho soudního okresu Moravská Třebová 30 084 hektarů, soudního okresu Svitavy 15 453 hektarů a soudního okresu Jevíčko 23 089 hektarů. Největší území zaujímal tedy soudní okres Moravská Třebová. Je možné, že i tento podstatný rozdíl ve velikosti mezi soudním okresem Svitavy a soudním okresem Moravská Třebová mohl být jedním z důvodů, proč byla za sídlo politického okresu

³ BARTOŠ, J.: Období let 1848 -- 1918. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 166 - 168

⁴ BARTOŠ, J.: Období let 1848 -- 1918. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 166 - 168

zvolena Moravská Třebová a ne Svitavy, i když hustota obyvatelstva byla v rozlohou nejmenším soudním okrese Svitavy mnohem vyšší. Činila 182 obyvatel na kilometr čtvereční oproti 100 obyvatel na kilometr čtvereční u soudního okresu Moravská Třebová. Lepší orientaci v celém katastru politického okresu Moravská Třebová nám umožní kopie mapy R. Fikejze⁵ (mapa číslo 2: Politický okres Moravská Třebová -viz příloha č.1) a pro orientaci v soudním okrese Svitavy její zvětšená část (mapa číslo 3: Soudní okres Svitavy – viz příloha č. 2).

Je zajímavé, že se tento správní celek i přes svou různorodost z hlediska geografického a národnostního udržel. Jednak v severní části okresu byla dvě poměrně rovnocenná střediska Moravská Třebová a Svitavy, a na druhé straně to bylo německé „Hřebečsko“ a české Jevíčko.

Výraz „Hřebečsko“ je třeba blíže specifikovat. Německými autory byl dříve a nyní také stále ještě je kraj Moravskotřebovska a Svitavska označován jako „Hřebečsko“ – v němčině „Schönhengstgau“. Traduje se, že jméno je možná odvozeno od názvu malé osady a sedla mezi obcemi Boršovem a Kamennou Horkou, což je na hranici mezi soudními okresy Moravská Třebová a Svitavy. Na stejném místě snad kdysi stával i hrádek. Jméno může být ale odvozeno i od podoby „hřbetu krásného hřebce“ zdejšího horského pásma. Název místa je také spojován s koňskými přípřežemi při stoupaní na zdejší vrcholové cestě a se slovy „popožen“ nebo naopak „šetři“ koně (hřebce).⁶

Už v průběhu 19. století se tedy stále častěji setkáváme s pojmem Hřebečsko, názvem, který v sobě v této době zahrnoval nejen oblast soudních okresů Svitavy a Moravská Třebová, ale také i další území, která měla s tímto "jádrem oblasti" kromě národnostního složení pouze málo společného. Bartoš uvádí, že „konkrétně sem byly přiřčlenovány nejen německé obce Poličska a Litomyšlska, ale také obce

⁵ FIKEJZ, R., VELEŠÍK, V.. *Kronika města Svitavy*. Svitavy : Město Svitavy : Městské muzeum a galerie ve Svitavách, 2006. 396 s. ISBN 80-239-7488-2, str. 108

⁶ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: *Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 168-169.

Lanškrounska, Ústeckoorlicka, Zábřežska, Mohelnicka a dokonce několik obcí kolem Německého Brodku na Konicku. Tento národnostní princip byl povýšen nad všechny ostatní faktory regionálního členění vůbec.“⁷

Dnešní území okresu Svitavy včetně jeho správního uspořádání je poněkud odlišné než v období první republiky, i národnostní princip pominul. Pro účely této práce je proto termín Svitavsko vymezen soudním okresem Svitavy politického okresu Moravská Třebová v období naší první republiky, není myšlena současná správní rozloha okresu Svitavy ani rozlohou jinak ohraničené území ani jiným kritériem ohraničené stanovené území. (ani rozlohou jinak vymezená oblast dnešního Svitavska.)

⁷ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 168-169.

2. Faktory ovlivňující vývoj školství na Svitavsku po vzniku ČSR

2.1. Změny ve školství

Školský systém upravený tzv. Hasnerovým zákonem z roku 1869 přetrval i po roce 1918, protože nový stát přebíral na počátku své existence i všechny zákony rakouské monarchie a to především z toho důvodu, aby nedošlo ke zmatkům při přecházení na nové státní uspořádání a předešlo se bezprávnímu stavu.

V listopadu 1918 pak vydal Národní výbor zákon, kterým vzniklo ministerstvo školství a národní osvěty (MŠNO).⁸

V platnost vstoupily potom další zákony. Ve vztahu k tématu mé práce bych se chtěla o některých z nich zmínit. Jde především o zákon ze dne 3. dubna 1919 číslo 189/1919 Sb., označovaný jako Metelkův zákon, jenž upravoval vznik a podobu národních škol: obecných, měšťanských a podobu soukromých vyučovacích a vychovávacích ústavů. Zákon měl mimo jiné zaručit každé národnosti v ČSR možnost vzdělávání v rodném jazyce.

Dále se jedná o zákon číslo 292/1920 Sb., který upravoval školní správu. Pro menšinové školství měl důležitý význam od roku 1921 vznik zvláštního oddělení pro menšinové školy na ministerstvu školství a národní osvěty a potom také nové správní orgány a jejich pravomoc.

Menšinové školství bylo vyňato z pravomoci zemských okresních rad a spadalo nově přímo pod správu MŠNO. Jednotlivé menšinové školy pak byly prostřednictvím MŠNO spravovány inspektoráty menšinových škol zřízenými v každém politickém okrese. Tyto inspektoráty podléhaly pouze MŠNO. Jedním ze sídel tohoto inspektorátu se stala i Česká Třebová.

Z hlediska zřizování menšinových škol byla důležitá tato ustanovení zákona:

⁸ Zákon ze dne 2. listopadu, č. 2/1918 Sb. z. a n., jímž se zřizují nejvyšší správní úřady ve státě československém. Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha, 1918, s. 2.

Jde zejména o § č. 1: „*Veřejná obecná škola národní může být zřízena v každé obci, ve které podle tříletého průměru jest nejméně 40 dětí školou povinných, když ve školní obci není veřejné školy s jazykem vyučovacím, který jest řečí mateřskou těchto dětí... vyučovací jazyk takové národní školy musí být totožný s mateřským jazykem dětí, o něž jde*“.⁹ Došlo tedy oproti znění zákona z dob Rakouska-Uherska ke snížení průměru počítaného z pěti na tři roky.

Další změnou v porovnání oproti předcházejícímu původnímu znění zákona bylo zřízení školy i podle vzdálenosti. Na tuto podmínku odkazuje novela v § 3, který nařizoval, že „*ani žactvu z míst vzdálenějších 4 km od budovy školní nesmí býti přijetí do školy obecné či občanské odepřeno, jestliže a pokud místo v učebnách stačí a počet 80 žáků v jedné třídě není překročen...překročí-li počet žáků některé třídy 80, budiž zřízena pobočka*“¹⁰ . Pro zřízení školy bylo však možné i udělit výjimku i pro menší počet žáků než 40¹¹ .

Důležitým bodem zákona čísla 189/1919 Sb. se stal i § 7, který umožňoval vyvlastněním získat staveniště pro budoucí školu. Stejně tak se mohl tento způsob uplatit i u budov, které již postaveny byly.¹²

Malý školský zákon vyšel 13. července 1922, na jeho základě měl být počet žáků v jedné třídě postupně snižován až na maximální počet 60 žáků do deseti let, tedy do roku 1933.¹³

⁹ Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha 1919, 1090 s., str 263

¹⁰ Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha 1920, 1764 s., str. 629

¹¹ Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha 1919, 1090 s., str. 263

¹² Sbírnka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha 1919, 1090 s., str. 264

¹³ § 5 Zákona ze dne 13. července 1922, č. 226/1922 Sb. zák. a nař., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských viz Sbírnka zákonů a nařízení státu československého. Praha, 1922, s. 1003-1007

2.2. Hospodářský vývoj na konci 19. století a počátkem 20. století

Když průmysl v určité oblasti začal zaznamenávat slibný rozvoj, docházelo zpravidla vždy ke stejnému jevu: čerpání potřebné pracovní síly nejprve převážně z nemajetného obyvatelstva nejbližšího okolí, potom blízkého okolí, a později, na konci 19. století a počátkem 20. století, když průmysl rychle nabýval rozměrů, které přesahovaly možnosti celého regionu, přitahoval i nemajetné obyvatelstvo ze vzdálenějších krajů. To ovšem také znamená, že do německy osídlených oblastí v českých zemích migrovalo obyvatelstvo českojazyčné. Tím se z krajů dříve téměř čistě německých stávaly oblasti národnostně smíšené. V případě území Svitavska, které bylo osídleno převážně obyvateli německé národnosti a obklopeno ze tří světových stran krajinami s převahou českého obyvatelstva, to znamenalo imigraci českojazyčného obyvatelstva a to především do samotného města Svitavy.

Na Svitavsku totiž z hospodářského hlediska zemědělství nehrálo nikdy tak významnou roli jako průmysl, neboť celá oblast leží ve vyšší poloze, kde se daří jen méně náročným plodinám jako žito, oves, méně ječmen, z okopanin brambory a krmná řepa, dále píce, později len, bob, hrách a mák. Významným činitelem v zemědělském hospodářství byl chov koní a krav, které byly nejen zdrojem masa a mléka, ale byly využívány v hospodářství k tahu, práci i k dopravě. Jak přibývalo obyvatel, pro které bylo zemědělství jen doplňkovým zdrojem obživy, tak vzrůstal počet chovu vepřů, koz a drůbeže, rozšiřovalo se i včelařství, ale vůbec se například neobjevovalo rybářství. Hlavní podíl na zemědělství měli sedláci a menší rolníci, ale největší počet představovali držitelé malých kousků půdy s jiným hlavním povoláním. Na venkově souvisí s hospodářstvím i vodní mlýny ke zpracování obilnin, pily ke zpracování dřeva a mlékárny, které začaly nahrazovat domácí zpracování mléka, výrobu másla, tvarohu a sýrů.

Příliv velkého množství obyvatelstva do oblasti byl umožněn především značným hospodářským rozmachem města Svitav. Průmysl se zde rozvíjel nebyvalou

rychlostí. V případě Svitav bylo nejpočetněji zastoupeno textilnictví, které zde navázalo nejen na rozsáhlé soukenictví a lnářství, ale i na přadláctví a tkalcovství, která byla velmi rozšířená v domácnostech horských a podhorských vesnic. Tyto drobné výrobce již od konce 19. století postupně nahrazovaly větší továrny s využitím parních strojů, tkalcovských stavů a mechanických spřádacích strojů. Koncem 70. let 19. století bylo ve Svitavách 70 tkalcovství, před první světovou válkou zde stále ještě existovalo 48 větších i malých tkalcoven, jedna přádelna bavlny, šest barvíren a továrna na kožené zboží. Dnes už se ani nechce uvěřit, že ve svitavském textilním průmyslu bylo před sto lety zaměstnáno kolem 3 000 pracovníků v továrnách a dalších 2 000 v domácí výrobě.¹⁴

Už během druhé poloviny 19. století se tak Svitavy se svými okolními obcemi Moravským Lačnovem a Čtyřiceti Lány staly jedním ze tří nejvýznamnějších průmyslových středisek politického okresu Moravská Třebová.¹⁵ Kromě textilních továren hrála ve Svitavách důležitou roli také fabrika na tabák, která před první světovou válkou zaměstnávala více jak 1 200 dělníků a dělnic.¹⁶

V celém soudním okrese Svitavy z tehdy již rozvinutých průmyslových odvětví tedy zcela jednoznačně převažovalo textilnictví. V roce 1902 se v celém politickém okrese jednalo o 4 564 průmyslových podniků a výrobních živností včetně oděvnictví, což bylo 80% ze všech v té době registrovaných. V nich pracovalo 13 120 zaměstnanců, to znamená 70% všech pracovníků. Tak vysokou převahu některého odvětví nevykázal ani jeden okres na Moravě. Již v průběhu druhé poloviny 19. století se tedy v oblasti vytvořila tři významná průmyslová střediska. Prvním z nich byly Svitavy s okolními obcemi Moravský Lačnov, Čtyřicet Lánů a Grándorf. Jako druhé můžeme jmenovat Březovou se sousední Moravskou Chrastovou a v Čechách ležícím Brněncem. Poslední v řadě jako třetí středisko byla potom Moravská Třebová.¹⁷

¹⁴BARTOŠ,J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 172-173.

¹⁵ tamtéž

¹⁶ tamtéž

¹⁷BARTOŠ,J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 171.

Na přelomu století byla ještě většina pracovně aktivních obyvatel politického okresu zaměstnaná v zemědělství a lesnictví – asi 43,7%, skupina zaměstnaných v průmyslu, řemeslech a dalších živnostech včetně příslušníků rodin byla však již jen o málo nižší: 40,8%. Ostatní odvětví hospodářství a kategorie úředníků byla ve srovnání s jinými okresy malá.¹⁸ Lesy s celou řadou lesních revírů, mysliven a hájoven obhospodařoval lichtenštejnský nebo arcibiskupský velkostatek, obecní a selské lesy se vyskytovaly v mnohem menší míře.¹⁹

V roce 1922 byl soudní okres Svitavy nejprůmyslovější oblastí správního politického okresu Moravská Třebová. Přímo ve Svitavách bylo v provozu 53 tkalcovských závodů – 23 již bylo mechanických, přádelna jemné bavlny, přádelna lnu a dvě přádelny odpadů. Závody zaměstnávaly 3 000 továrních tkalců a 1 000 domácích tkalců. V celém městě se na výrobě podílelo 1 750 mechanických stavů a 900 stavů ručních.

K největším svitavským textilním podnikům patřila tkalcovna bavlny firmy Ettl, například v roce 1930 měla 1 000 zaměstnanců. K neméně významným se řadí přádelna bavlny, tkalcovna a výroba konfekce Budig, dále výroba lněného, jutového a bavlněného zboží Beamt a továrna hedvábného zboží Friedman nebo výroba bavlněného zboží Ticho Meisl, která v roce 1925 měla 600 zaměstnanců.²⁰

Významné místo v průmyslové výrobě zaujímal také státní tabáková továrna vyrábějící v té době pět druhů cigaret a devatenáct druhů doutníků. Od roku 1923 se sice snížil stav zaměstnanců o 482 osob jako důsledek mechanizace výroby, přesto k 1. lednu 1927 zde pracovalo 111 Čechů a 460 Němců.

Strojírenský průmysl byl ve Svitavách zastoupen továrnou zemědělských strojů Anderle, slévárnou a výrobou kinoaparátů. Dřevařský průmysl prezentovaly pily a výroba dřevěného zboží Langer, Mattler, Bier a ve 30. letech také Müller, Schestak a Bergmann. Kromě toho zde byla továrna na rukavice a koženou konfekci, koželužna, cihelny a výroba cementového zboží.

¹⁸ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 172.

¹⁹ tamtéž, str. 171

²⁰ tamtéž str. 194

Na jihu soudního okresu Svitavy sídlilo druhé středisko průmyslu správního okresu Moravská Třebová ve městě Březová a přilehlých obcích Moravská Chrastová a Brněnec – ten ležel již v Čechách. V Březové sídlilo několik podniků textilního i kožedělného průmyslu, podnik na výrobu lihovin, výrobu gumového zboží, barev a laků a v neposlední řadě i mlýny. Přádělna umělého hedvábí bratrů Baderů v Moravské Chrastové zaměstnávala v roce 1930 kolem 1 000 zaměstnanců. Mimo to byla v moravské Chrastové i výroba cementového zboží, mlýn a kamenný průmysl.²¹

Zlom v zaměstnanosti nastal v souvislosti se změnami na celém evropském kontinentu. Světová hospodářská krize zasáhla velmi negativně do meziválečného období prosperity. V roce 1934 ve Svitavách již nepracovala ani jedna továrna na plný výkon a čtyři byly nuceny ukončit provoz. Snížení výroby znamenalo značné propouštění, propouštěli se jak Češi, tak Němci, ale nastávající hospodářská situace zhoršila vztahy mezi Němci a Čechy. Na konci roku 1932 bylo ve Svitavách evidováno už 2 674 nezaměstnaných a jejich počet nadále stoupal, v lednu 1933 to již bylo 2 818 nezaměstnaných.²²

Nezaměstnaností byl postižen celý soudní okres Svitavy, v roce 1930 zde žilo 27 185 obyvatel s 891 nezaměstnanými v prosinci, v prosinci 1931 počet stoupl na 1619, v prosinci 1932 na 2674, v lednu 1933 na 2818. Během tří let se nezaměstnanost ztrojnásobila.

Životní úroveň obyvatelstva klesala, byla ovlivněna rostoucími cenami.

Jak Bartoš uvádí, vysoká nezaměstnanost postihovala stejnou měrou Němce, jichž bylo v pohraničí nejvíce, i Čechy. Nebyl to důsledek utlačovatelské politiky Československa. Zasažení krizí záviselo na skladbě průmyslu a nikoliv na národnosti.

²¹ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 195.

²² BARTOŠ, J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlast. společnost, 2002, s. 195 18

2.3. Vývoj národnostního složení obyvatelstva

Jedna z důležitých částí národnostně složitě meziválečné historie je tvořena vývojem české menšiny v dříve německy osídlených oblastech. Tato historie se týká také nejen města Svitav, ale celého Svitavska a okolí.

V českých zemích byly v době feudalismu oblasti osídlené obyvatelstvem mluvícím jinými jazyky jasně ohraničené, vnitřně stejnorodé a souvislé, i když se hranice proplétaly na mnohých místech dost spletitě. Pouze několik měst vytvářelo výjimku, kde sídlilo smíšené obyvatelstvo, i když tehdy převážně německé, vesměs to byly enklávy na česky osídleném venkově.

Vznik a rozmach průmyslu měl své nároky na pracovní síly a tento rozmach způsobil, jak už jsem vysvětlila v předcházející kapitole, že do německy osídlených oblastí v českých zemích migrovalo obyvatelstvo českojazyčné. Z krajů dříve téměř úplně německých sestávaly oblasti národnostně smíšené. V případě území Svitavska, které bylo osídleno převážně obyvateli německé národnosti a obklopeno ze tří světových stran krajinami s převahou českého obyvatelstva, to znamenalo imigraci českojazyčného obyvatelstva a to především do samotného města Svitav.

Jednalo se podle Krystlíka sice převážně o migraci ekonomickou, ale už koncem 19. století se přidala i migrace z nacionalistického podnětu. Organizace plánovaly různé akce, jejich cílem bylo počestění celé země až po politické hranice s cílem dosáhnout jazykově českého pohraničí. Tato migrace byla sice jen zlomkem migrace ekonomické, byla však mnohem účinnější pro počestění, i když vzbuzovala německý odpor. Postup byl cílevědomý, zaměřený na nápadná místa a citlivé místní poměry, byl proto i účinný. Mnoho úřednických míst ve státní správě se začalo v německy obydlých městech obsazovat dvojjazyčnými Čechy.

Glaser (1964) uvádí, že roku 1918 žilo v České republice v německy osídlených oblastech kolem 150 000 Čechů, kteří tvořili přibližně pět procent tamějšího obyvatelstva. Počet je uveden mimo osob německé národnosti, zapsaných při prvním poválečném sčítání lidu jako Češi. Z velké části se jednalo o osoby ve státních

významných úřadech a pracovních pozicích naznačujících začátek zamýšlené českizace, což muselo být ještě před vznikem republiky pocíťováno jako citelné narušování německé sídelní oblasti.

Podle Bohmanna (1975) česká imigrace během republiky do německých sídelních oblastí potom značně zesílila, obcí s německou většinou ubývalo: roku 1921 jich bylo 3579, do roku 1930 klesl jejich počet na 3397. Pravděpodobně se stalo důsledkem migrace a počešřovacích opatření, jak uvádí dále Seibt (1967), že v sedmi soudních okresech se národnostní většina přesunula ve prospěch Čechů.

I ve „starém“ Rakouskouhersku platilo, že státní zaměstnanci, úředníci, policisté a četníci mají vzejít z místního obyvatelstva, mají být tedy téže národnosti jako prostředí, v němž působí. Ale i tam už pronikl do státní správy v německy osídlených oblastech větší podíl Čechů ve srovnání s jejich podílem v počtu obyvatelstva. Tento proces byl už tehdy posilován národní ctižádostí ovládnout celou zemi a umožňován rozšířenou dvojjazyčností českých úředníků.

Na počátku republiky byli v zájmu zachování plynulosti správy němečtí zaměstnanci a úředníci v německy osídlených oblastech po složení slibu věrnosti ve státním zřízení převzati z původní správy Rakousko-Uherska. Byli ale brzy pod různými záminkami nahrazováni pracovníky české národnosti. Jako nejrozšířenější záminkou pro propouštění byla nedostatečná znalost státního jazyka podle jazykového zákona.

Podle Velkého sociologického slovníku je národ definován jako pojem tří dimenzí, kdy se jednotlivé národy vymezují – kulturně, politicky a psychologicky:

- 1) kulturní identifikací je nejčastěji společný jazyk, společné náboženství nebo společná dějinná zkušenost,
- 2) politická existence národa je dána vlastním státem nebo federativním či autonomním statutem v rámci státu více národností;
- 3) psychologický rozměr spočívá v subjektivním vědomí jednotlivců o jejich příslušnosti k danému národu.

První objektivní zjišťování národnostních poměrů v českých zemích bylo

provedeno až po vzniku samostatného Československa při sčítání lidu roku 1921, kdy byla národnostní příslušnost definována jazykem mateřským. Předtím při rakousko-uherském soupisu byla národnost určována podle obcovací řeči.

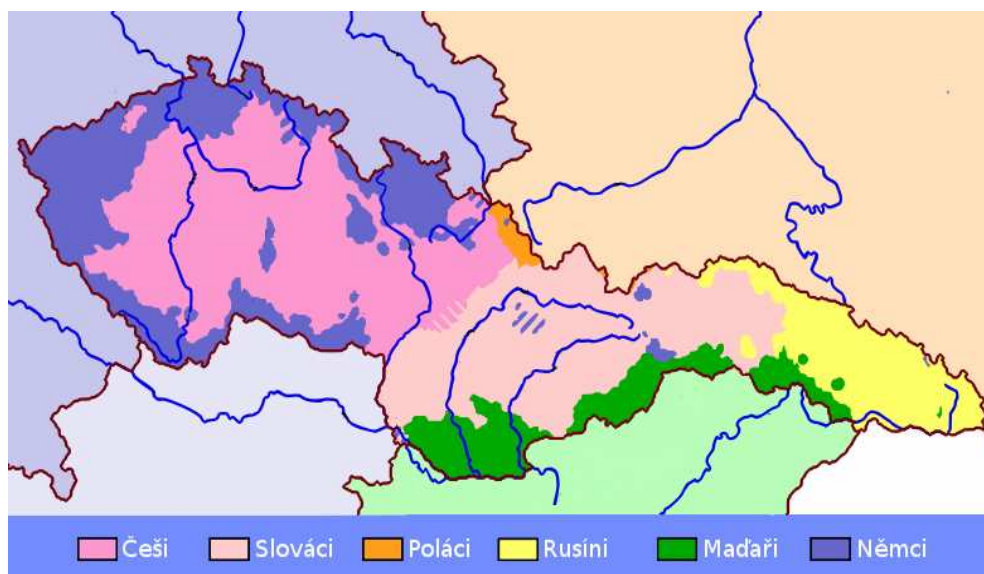
Šamanová uvádí²³, že „Häufler (1970) se domnívá, že výsledkem mapování národnostního složení obyvatelstva podle obcovací řeči bylo značné nadhodnocení počtu příslušníků většinových národností. Ke zkreslování docházelo mimo jiné i v důsledku tvrzení, že Češi žijící v převážně německém prostředí nemohou používat jiné obcovací řeči, než německé. Z toho plyne, že volba řeči obcovací pro zjišťování národnostních poměrů byla pro střední Evropu s jejími četnými národnostními menšinami nešťastná, protože národnostní poměry se tímto způsobem daly zjistit pouze přibližně.

Výsledkem snahy o nalezení definice národnosti, pomocí které by se podařilo co nejlépe a nejpřesněji zmapovat národnostní složení v Československu, bylo rozhodnutí, že: „Národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž hlavním znakem jest zpravidla mateřský jazyk“ (Sčítání lidu 1921). Této definici se vymykalo národnostní určení Židů, kteří směli napsat národnost židovskou, i když nepoužívali hebrejštinu jako svůj mateřský jazyk. Národnosti česká a slovenská nebyly zjišťovány odděleně, ale byly pojaty jako jedna společná národnost československá. V českých zemích žilo však v období sčítání 1921 a 1930 jen malé procento Slováků (okolo 0,4 %), při interpretaci výsledků můžeme tudíž československou národnost považovat v podstatě za českou.“

Faktem zůstává, že Němci byli velmi početnou menšinou v nové republice, která tvořila téměř až třicet procent obyvatelstva, jak ukazuje následující mapa číslo 1. Publikace „Die Tschechoslowakei im Spiegel der Statistik“ autora Erwina Winklera vyšla v roce 1937 v Karlových Varech a Lipsku, podle níž Lukáš Beer mapu vytvořil. Znázorňuje graficky osídlení obyvatel různých národností v Československé republice v daném časovém období. Zřetelně je vyznačen i ostrůvek obyvatel německé národnosti v oblasti Svitavska a Moravskotřebovska.

²³ ŠAMANOVÁ, G.,: *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích*, Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2005

Mapa č. 1: Národnostní složení obyvatelstva Československé republiky v roce 1930

Zdroj: Lukáš Beer, Náš směr, mapa z publikace „Die Tschechoslowakei im Spiegel der Statistik“.

Tabulka číslo jedna autora L. Beera vycházející z uvedené publikace uvádí složení obyvatel v roce 1930 podle přiznané národnosti. V porovnání s druhou tabulkou Gabriely Šamanové sestavené z údajů při sčítání lidu v roce 1921 a 1930 zjistíme rozdíl v údajích týkající se počtu obyvatel různých národností, především ale národnosti německé. Je možné, že rozdíl vznikl na základě různých zdrojů, ale mohl také vzniknout různým přístupem autorů k problematice určení národnosti.

Tabulka č. 1: Přiznané národnosti při sčítání lidu v ČSR v roce 1930

Národnost	Počet obyvatel	Počet obyvatel v procentech
Češi	7 406 493	51,15 %
Němci	3 231 688	22,32 %
Slováci	2 282 277	15,76 %
Maďaři	691 923	4,78 %
Rusové	549 169	3,79%
Židé	186 642	1,3%
Ostatní	131 373	0,9%
Celkem	14 479 565	100%

Zdroj: Beer L., Náš směr, prosinec 2009

Tabulka č. 2: Národnostní složení obyvatelstva České republiky v letech 1921 a 1930

Národnost	Absolutně		relat. v %	
	1921	1930	1921	1930
československá	6 774 715	7 349 039	67,7	68,8
rus. a ukrajin.	13 343	22 657	0,1	0,2
Německá	3 061 369	3 149 820	30,6	29,5
Maďarská	7 046	11 427	0,1	0,1
Židovská	35 699	37 093	0,4	0,4
Polská	103 521	92 689	1,00	0,9
Jihoslovenská	--	4 749	--	0,0
Rumunská	--	966	--	0,0
Cikánská	--	277	--	0,0
Ostatní	10 038	5 719	0,1	0,1
Celkem	10 005 734	10 674 386	100	100

Zdroj: Gabriela Šamanová: *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích*

Vývoj školství na Svitavsku byl ovlivněn mnoha faktory. Mezi nimi je jedním z nejdůležitějších národnostní složení obyvatelstva, nejvíce převažovala národnost německá. Ve Svitavách bylo při sčítání obyvatel zjištěno, že v roce 1921 zde žilo 9 297 obyvatel, z toho bylo 8 218 německé národnosti, 878 české národnosti, 21 židovské národnosti a 180 jiné národnosti. Z hlediska náboženského vyznání jednoznačně převažovala římskokatolická církev, přihlásilo se k ní 8 968 občanů; dále zde žilo 177 občanů židovského vyznání, 91 evangelíků, 12 československého vyznání a 45 osob bez vyznání.

V nejbližším okolí žilo Němců vzhledem k poměru ostatních národností ještě více. Ve Čtyřiceti Lánech žilo 2 728 obyvatel, z toho 2 539 příslušníků německé národnosti, 157 české národnosti a 32 jiné. Katolíků z nich bylo 2 691, evangelíků 14 a příslušníků židovského vyznání také 14.

V Moravském Lačnově bylo napočteno 1 867 obyvatel, německé národnosti 1 820, české národnosti 33, a 14 se hlásilo k jiné národnosti. Z nich bylo 1 864

katolíků a 3 osoby byly jiného vyznání.

Tabulka č. 3: Národnostní složení obyvatelstva při sčítání lidu v roce 1921
ve Svitavách a v nejbližších obcích

	Svitavy		Čtyřicet Lánů		Moravský Lačnov	
Češi	878	9,44%	157	5,76%	33	1,77%
Němci	8 218	88,40%	2 539	93,07%	1 820	97,48
Židé	21	0,22%				
Jiná národnost	180	1,94%	32	1,17%	14	0,75%
Celkem	9 297	100%	2 728	100%	1 867	100%

Zdroj: Kronika města Svitavy

Pokud budeme bádát po tom, jakým způsobem se vyvíjelo školství v této oblasti, kde byla, jak vidíme z tabulky, převaha až kolem téměř 90 % obyvatel německé národnosti, můžeme předpokládat, že z minulosti zde nová republika převzala německé školy a společně s přílivem českého obyvatelstva docházelo i ke změnám v německých školách a zřizování škol s českým vyučovacím jazykem.

2.4. Vzájemné národnostní vztahy v oblasti

Na převážně německy osídleném Hřebečsku byla po vypuknutí 1. světové války nálada obyvatelstva jiná než v "českém vnitrozemí".

Němci šli do války pod vlivem nacionalistických stran z větší míry téměř s nadšením za vidinou nového státního uspořádání ve svůj prospěch. Teprve v průběhu války rostla nespokojenost, která byla způsobena především zhoršující se sociální situací. Všude se nedostávaly základní potraviny, topivo, petrolej, boty

a oblečení. Krajina se začala zaplňovat rodinami utečenců, to vedlo mimo jiné i výrazně ke vzniku a rozšiřování epidemií. Nejvíce deprimující však byly pro obyvatele stále častější zprávy o padlých. Během války padlo jen ze soudního okresu Svitavy 864 mužů.²⁴

Prohranou válku a rozpad Rakouska-Uherska vnímali obyvatelé německé národnosti jako národní katastrofu. Proto zde bylo vyhlášení Československa přijato zcela jinak než na ostatním území osídleném převážně Čechy. V oblasti Hřebečska, kam Svitavy patřily, a kde, jak už bylo zmíněno v předcházejících kapitolách, sídlila převážná většina obyvatelstva německé národnosti, se uvažovalo o připojení k tzv. Německému Rakousku: Deutch-Österreich. Hřebečsko se považovalo za jeho součást.

Německé Rakousko bylo vyhlášeno 21. října 1918 císařem v rámci jeho snahy o federalizaci říše.²⁵ Tento útvar však zase nepřijali Češi, kteří tvořili v oblasti Hřebečska menšinu, a jako vlastenci se plně hlásili k československému státu. Všechny říjnové události roku 1918 způsobily, že celá oblast Hřebečska se rozdělila nacionálně.

Již dříve se Němci hlásili k Wilsonovým právům národů na sebeurčení, protože viděli, že Rakousko-Uhersko už není schopno zabezpečit jejich zájmy. Za tímto účelem se v mnoha obcích konaly tzv. národní dny Hřebečska, kterých se podle svitavských novin zúčastnilo dokonce na 130 000 lidí. Na základě výše uvedeného práva národů na sebeurčení byl vyhlášen stát Deutsch-Österreich a Němci se aktivně podíleli na jeho utváření. Ve Svitavách proběhlo 27. října 1918 shromáždění podporující přičlenění k tomuto útvaru. V Jahnturnhalle se shromáždili místní Němci i Němci ze soudních okresů Litomyšl a Polička, shromáždění předsedal dr. Max Budig.²⁶

V otázce připojení k Německému Rakousku panovala i výjimečná shoda mezi místními německými politickými stranami, proto nic nebránilo tomu, aby se Svitavy

²⁴ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 -- 1918*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181

²⁵ tamtéž

²⁶ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181

již následujícího dne po vyhlášení provincie Sudetenland²⁷ k této části Deutsch-Österreich připojily.²⁸

Není proto divu, že telegram o vytvoření československého státu zaslaný pražským Národním výborem byl svitavským městským zastupitelstvem ignorován a město bez ohledu na tento telegram pokračovalo dále v začleňování do správy Deutsch-Österreich. Součástí tohoto procesu bylo také zřízení německé Národní rady pro Svitavy, do jejíhož čela se postavil Hugo Albrecht.²⁹

Existenci tohoto nově se formujícího státu ukončila teprve až československá armáda, která německá území českých zemí do 18. prosince 1918 obsadila.³⁰ Tak byly také Svitavy 10. prosince zcela nedobrovolně připojeny k nové Československé republice.³¹

Nespokojenost místních obyvatel se projevila naplno v souvislosti se zákazem voleb do Národního shromáždění ve Vídni. Ve Svitavách stejně jako v celém pohraničí probíhaly početné demonstrace, na kterých znovu zaznívaly hlasy odvolávající se na právo na sebeurčení národů a požadující připojení smíšených oblastí k Rakousku.³²

I když vypjatému německému nacionalismu nepodlehli všichni němečtí obyvatelé Hřebečska, přece jen nacionalistické myšlenky našly odezvu v poměrně širokých kruzích obyvatelstva.³³

Situace na Hřebečsku se po ostrém odmítnutí vzniku Československa všemi německými politickými stranami postupně začala uvolňovat, i když docházelo ještě dále ke skrytým útokům a výpadům proti Čechům. O tom svědčí mnohé záznamy událostí ze školních kronik, některé z nich bych ráda uvedla.

V dopise českých učitelů České státní obecné školy v Březové obracejících se na okresní politickou správu v Moravské Třebové s vyjádřenými obavami o další průběh užívání společné školní budovy pro vyučování české i německé školy učitelé

²⁷ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181

²⁸ tamtéž

²⁹ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181

³⁰ tamtéž

³¹ tamtéž

³² tamtéž

³³ tamtéž

Václav Jílek, Rudolf Kouřil a Ladislav Kobyłka uvádějí, že "uvedené ukončení stávky je pouze „na oko“, a stávka má další skrytý manifestační průběh. Skutečnost je taková, že druhý den ráno houfy německých dětí přišly do školy, avšak byly zadním vchodem školní budovy posílány ven. Kdo je mohl poslat domů z prvního poschodí, ve kterém se nacházeli němečtí učitelé? Byly viděny případy, jak němečtí učitelé na ulici vraceli děti domů. Například pěstounka české mateřské školy pozorovala z okna pana učitele Hofmanna, kterak vrátil jedno děcko.

Následky štvanic se již také dostavily. Na německé straně nastalo rozdělení: jedni jsou pro okamžité vydání zabavené místnosti, jiní proti tomu chystali na pondělí velkou demonstraci. Jest obava, že by mohlo dojít k nějaké katastrofě při této demonstraci a proto včas o tom informujeme – spravujeme. Zabraní místnosti musí nastati okamžitě, jelikož horečka Němcům stoupá každodenně.“

Podepsaní ještě prohlašují, „že jsou ochotni vše dosvědčiti, třeba před soudem jako očití svědci.“³⁴

Naproti tomu vyšetřování vrchním strážmistrem přináší jinou verzi celé situace, protože oznamuje, že „německé děti nestávkovaly na rozkaz učitelů, nýbrž samy od sebe. Příčinou stávky mělo být zabraní místnosti pro III. třídu české školy. Podnět ke stávce dávaly děti ze třetí třídy německé měšťanské školy, které stávku také samy řídily. Stávka německých školních dětí 24.10.1921 v Březové byla ukončena téhož dne a hned v osm hodin ráno začalo na těchto školách vyučování v plném rozsahu a všechny děti se k vyučování dostavily. Jak bylo dále zjištěno, děti se ptaly 19. října 1921 dopoledne - konkrétně dvanáctiletá Marie Schleglová, žákyně 1. třídy měšťanské školy bydlící v Moravské Dlouhé, učitele Jana Morávka ve škole, zda-li budou děti 20. a 21. října stávkovat. Učitel Morávek jim odpověděl, že o stávce nic neví a že vyučování bude probíhat jako obvykle. Rovněž se tázaly učitele Aloise Eschnera a Karla Hoffmana, zda-li bude stávka. Učitelé odpověděli záporně a říkali, že se koná vyučování.“

³⁴ SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Březová KR 98

Stávkou podle vyšetřování vrchního komisaře řídili žáci třetí třídy měšťanské školy, a to sice: třináctiletý Vilém Klonner z Březové a třináctiletý Walter Vaschko z Březové. Tito žáci stáli 20. října 1921 před školní budovou a říkali do školy přicházejícím dětem, aby šly domů, že je stávka, načež se děti vrátily domů.

Dne 24. října byla potom většina dětí všech německých tříd vrchním strážmistrem Antonínem Steindlerem a strážmistrem Hynkem Hamžou vyšetřována. Děti vypovídaly vesměs stejně, že se samy na stávce domluvily a nebyly k tomu popuzovány učitelstvem nebo rodiči.

Obecní úřad respektive německý školní výbor v Březové podal proti nařízení, že mají místnost pro třetí třídu české školy uvolnit, odvolání k soudu v Brně. Podle údajů v kronice školy se německé obyvatelstvo plánovalo bránit proti zabránění určené místnosti tím, že by zůstaly v den „sebrání místnosti“ veškeré zdejší továrny zastaveny. Podle vrchního strážmistra byli obyvatelé popuzeni hlavně „proti zdejšímu českému učiteli Václavu Jílkovi následkem jeho vyzývavým vystupováním proti obecnímu úřadu v Březové, respektive správě německé školy. Toto jest také hlavní příčinou, že nedojde k dohodě mezi českou a německou stranou tak, že celá akce není namířena proti státu neb úřadu, nýbrž proti osobě učitele Jílka, který zde vůbec není oblíben.“³⁵

Národnostní třenice pokračovaly během celého meziválečného období, ale někteří obyvatelé situaci vnímali jinak a snažili se o toleranci, vzájemné respektování a nalezení společných cílů bez národnostních rozdílů. Gruntová a Vašek³⁶ například uvádějí, že 1. května 1933 pořádaly spojené organizace české a německé demokracie z města a okolí prvomájovou oslavu v Březové, jednotlivě se účastnili i členové komunistické strany. Oslavy se účastnilo kolem tisíce lidí. Na náměstí v Březové se ale průvod rozdělil na dva tábory, český a německý, na každém z táborů vystoupili rozdílní řečníci a promlouvali ke shromáždění příslušným jazykem.

³⁵ SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Březová KR 98

³⁶ GRUNTOVÁ, J.-VAŠEK, F.: *Období let 1918-1945*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, str. 200

Prvomájové oslavy se konaly i ve Svitavách. Stejně jako v Březové se na nich podíleli jak Němci, tak Češi. Průvody byly společné s obdobným zakončením na náměstí, kde vznikly dva tábory podle národnostní příslušnosti. Byly pořádány různými politickými stranami, spolky. Konaly se jak dopoledne tak odpoledne. Odpoledne se v průvodu sociální demokracie setkalo asi 800 lidí, z toho bylo 100 Čechů, 60 německých skautů, 150 cyklistů, kteří přijížděli i z okolních vesnic. Oba tábory měly účast asi 1500 lidí.³⁷

Na začátku školního roku 1931/1932 ministerstvo školství a národní osvěty propustilo na jednotřídní České obecné škole menšinové v Muzlově německého učitele Františka Schneidera z Březové, který na škole vyučoval němčinu. Údajně byla tímto aktem řešena úspornými důvody hospodářská krize. Jestliže tedy v době hospodářské krize přicházelo hodně českých zaměstnanců o práci u německých zaměstnavatelů, přicházeli o práci i Němci závislí na práci u českých zaměstnavatelů.³⁸

V roce 1938 byla obecná škola menšinová v Muzlově a patníky kolem silnice vedoucí až k mostu přes řeku pomalovány hákovými kříži, což mělo zdejší Čechy vyprovokovat. Vyšetřováním sice pachatel zjištěn nebyl, ale malby byly na náklad obce odstraněny.³⁹

Vývoj školství po vzniku republiky byl poznamenán nejen změnami legislativními, ale byl velkou mírou ovlivňován soužitím obyvatel dvou národů, z nichž Němci tvořili až devadesát procent a Češi v této oblasti tvořili menšinu. Do jejich vzájemných vztahů zasahoval dost výrazně rozvoj průmyslu, ve kterém právě Němci byli těmi zaměstnavateli a Češi těmi, kdo byli na získání pracovních míst závislí. Následná hospodářská krize a nezaměstnanost situaci ještě prohloubily. Národnostní sváry provázely celé meziválečné období, někteří obyvatelé situaci vnímali jinak a snažili se o toleranci, vzájemné respektování a nalezení společných cílů bez nacionálních projevů.

³⁷ GRUNTOVÁ, J.-VAŠEK, F.: *Období let 1918-1945*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, str. 201

³⁸ SOKA S, fond Obecná škola menšinová v Muzlově, KR 113

³⁹ SOKA S, fond Obecná škola menšinová v Muzlově, KR 113

3. Okresní školní správa

Když došlo v padesátých letech devatenáctého století v rakouské monarchii k reorganizaci státní politické správy a jednotlivé země byly rozděleny na politické okresy, byla péče o nižší školství svěřena římskokatolické církvi, která se po celé devatenácté století snažila posílit své postavení a uplatnit svůj vliv nad školou a obsahem vyučování. Dohled vykonávala příslušná okresní hejtmanství.

Tento stav trval až do roku 1869, kdy zákonem z 25. 5. 1869 (č. 48/69) o poměru církve ke školství převzal stát řízení a dozor nad veškerým školstvím mimo vyučování náboženství prostřednictvím ministerstva.

Ke správě záležitostí národních škol byly na Moravě zřízeny zemské, okresní a místní školní rady (č. 3/1870 mor. zem. zák.). V každém politickém okrese byla tedy zřízena okresní školní rada, jejíž obvod působnosti se kryl s obvodem působnosti příslušného okresního hejtmanství a tvořil školní okres. Tak byla roku 1870 zřízena okresní školní rada v Moravské Třebové pro školní okres Moravská Třebová, jehož rozsah se kryl s obvodem působnosti okresního hejtmanství Moravská Třebová. Zahrnoval následující obce:⁴⁰ Bělá u Jevíčka, Bezděčí u Trnávky, Bezděčí u Velkých Opatovic, Biskupce, Bohdalov, Borotín, Boršov, Borušov, Brřov, Březina, Březinky, *Březová nad Svitavou*, Cetkovice, *Čtyřicet Lánů*, Deštná, Detřichov u Moravské Třebové, Dlouhá Loučka, *Dolní Rudná*, Gruna, Hartinkov, *Horní Hynčina*, Horní Rudná, *Hradec nad Svitavou*, Chornice, *Chrastová Lhota*, Janůvky, Jaroměřice, *Javorník*, Jevíčko, *Kamenná Horka*, Karlín, Kladky, Koruna, Křenov, Kunčina, Lány, Linhartice, Malíkov, Mladějov, *Moravská Dlouhá*, *Moravská Chrastová*, *Moravská Radiměř*, Moravská Třebová, *Moravský Lačnov*, Muzlov, Nová Roveň, Nová Trnávka, Nová Ves u Moravské Třebové, *Ostrý Kámen*, Pacov, Petrušov, Petrůvka,

⁴⁰ Obce soudního okresu Svitavy jsou psány proloženým písmem.

Pěčíkov, Pohledy, Prklišov, Přední Arnoštov, Radišov, Radkov, Rubanina, Rozstání, Rychnov, *Sklené*, Slatina, Stará Roveň, Stará Trnávka, Staré Město u Moravské Třebové, Sušice, Světlá, *Svitavy*, Svojanov, Šnekov, Štěpánov, Šubířov, Udánky, Uhřice, Unerázka, Ůsobrno, Útěchov, Velká Routka, Velké Opatovice, *Vendolí*, Víška u Jevíčka, Vranová Lhota, Vrážné, Vysoká, Zadní Arnoštov, Želivsko a Žipotín. Roku 1875 byl připojen Třebařov od školního okresu Zábřeh na Moravě.⁴¹

Zmíněným moravským zemským zákonem z roku 1870 bylo též stanoveno, že národnostně smíšené politické okresy mohou být rozděleny na dva školní okresy – český a německý. Zákon připouštěl i možnost stanovení hranic školního okresu podle hranic národnostních. Národnostní třenice však nedovolily uvést tato ustanovení v život, a tedy ani v Moravské Třebové, kde byl okres z větší části německý, kdežto na Jevíčsku byla souvislá česká enkláva. Zůstala tedy jediná okresní školní rada pro celý národnostně smíšený politický okres Moravská Třebová, a to až do 1.1. 1908, kdy došlo na základě nového moravského zemského zákona č. 4/1906 z 27.11.1905 a vyhlášky moravské zemské rady č. 48/1907 moravského zemského zákona z 30.4. 1907 k vytvoření dvou školních okresů, českého a německého, a v důsledku toho i dvou okresních školních rad, jedna pro české a druhá pro německé školy.

Toto rozdělení zůstalo v platnosti i po vzniku Československé republiky v roce 1918. Okresní školní rady byly přejmenovány roku 1920 na okresní školní výbory. Rozdělení bylo potvrzeno vládním nařízením z 21.4. 1921 (č. 185/1921 Sb.) o úpravě školních okresů na Moravě a nabylo účinnosti dnem 18. května 1921. Uvedený stav zůstal pak nezměněn až do roku 1938.

Působnost okresní školní rady byla už stanovena zmíněným zákonem z roku 1870. Patřil jí všeobecný dozor na nižší školství v školním okresu, i na učitele těchto škol, právní zastupování školního okresu, péče o řádný chod škol a zřizování nových škol, ustanovování učitelů a péče o jejich další vzdělávání, jmenování místních školních dozorců, dohled nad školními knihovnami, udílení dovolených, řešení sporů

⁴¹ SOkA S, fond Okresní úřad Moravská Třebová, Okresní školská správa

mezi učiteli a občany, disciplinární řízení a v neposlední řadě podpora činnosti současně zřízených místních školních rad.

V čele okresní školní rady stál okresní hejtman, za členy byli voleni: okresní školní inspektor, zástupci církví a učitelstva, kteří byli voleni na okresní školní konferenci a konečně zástupci občanů.

Okresní školní inspektor byl jmenovaný na návrh okresní školní rady a zemské školní rady ministerstvem vyučování. V rámci své funkce prováděl inspekce škol, dohlížel na činnost místních školních rad, radil učitelům v metodických otázkách, řídil okresní učitelské konference, apod.

Po roce 1918 nebyli již členy zástupci církví, zástupce učitelstva i občanstva jmenoval předseda zemské školní rady na základě návrhu okresního hejtmana, vypracovaného na základě návrhu učitelské organizace, respektive dle poměrného zastoupení politických stran při posledních volbách do poslanecké sněmovny.

Roku 1927 byla okresním školním výborům odňata trestní pravomoc a přenesena na politické úřady(č.125/1927 Sb.) a roku 1929 jim byla přidělena správa pomocných škol. Menšinové školy stály mimo jejich pravomoc a podléhaly přímo ministerstvu.

V důsledku okupace pohraničního území roku 1938 okresní školní výbory v zabraných územích zanikly, zanikl tedy i německý okresní školní výbor v Moravské Třebové. Český okresní výbor byl přemístěn do Jevíčka a spravoval české školy obcí bývalého okresu Moravská Třebová na území tzv. protektorátu ještě v roce 1941, kdy byl také zrušen. Potom byly příslušné obce přiděleny školskou správou k školským okresům, k nimž připadly i správou politickou.

Bohdalov, Pěčíkov, Petrůvka a Unerázka byly v listopadu 1938 připojeny k politickému okresu Litovel, ostatní – Bělá u Jevíčka, Bezděčí u Trnávky, Bezděčí u Velkých Opatovic, Borotín, Brňov, Cetkovice, Deštná, Hartinkov, Jaroměřice, Kladky, Malá Roudka, Rubanina, Stará a Nová Roveň, Světlá, Štěpánov, Uhřice, Úsobrno, Velká Roudka, Velké Opatovice, Vranová Lhota, Vrážné a Vysoká –

k okresu Boskovice. Z těch pak v lednu 1939 byly Bezděčí u Trnávky, Hartinkov, Kladky, Stará Roveň, Vranová Lhota, Vrážné a Vysoká připojeny též k Litovli.

4. Vývoj školství na Svitavsku

4.1. Školství na Svitavsku před vznikem první republiky

První školy v Čechách sloužily potřebám církve, od 13. století i měst, ve 14. století byly i přípravou pro studium na univerzitě. Teprve v 18. století byly zavedeny školy pro děti poddaných. Podle Všeobecného školního řádu tereziánské reformy v roce 1774 byly v Čechách zavedeny jednotřídní až dvoutřídní triviální školy při farách, trojtřídní hlavní školy v krajských městech, čtyřtřídní normální školy a preparanda v zemských městech. Znovu se ujmout aktivně vedení školství umožnila Rakousko-Uhersku nová ústava v roce 1867. Školy byly postaveny pod dohled i správu státu místo dřívější církve, které zůstalo zajišťování vyučování náboženství.

Říšský školský zákon z roku 1869 vydaný za úřadování ministra Leopolda Hasnera, odtud také označován jako Hasnerův zákon, přinesl významné změny v oblasti života a organizace lidových škol v českých zemích. Kromě rozšíření škol obecných ve smyslu základního vzdělání došlo také k zkvalitnění jejich obsahu. Zákon umožnil zřízení osmiletých měšťanských nebo měšťanských škol navazujících třemi ročníky na pětileté obecné školy zejména ve větších městech, na vesnicích zřízení obecných škol osmiletých. Školní docházka byla prodloužena na osm let, i když byly ještě žákům udělovány značné úlevy, zejména v době sezónních prací v zemědělství. Ve venkovské malotřídce často o velkém počtu až sto žáků na třídu se učily děti několika ročníků. Významnou součástí zákona bylo i zkvalitnění přípravy učitelů založením čtyřletých učitelských ústavů zakončených maturitou a zavedení pravidelného platu včetně učitelské penze. Novela v roce 1883 povinnost školní docházky zkrátila na šest let.

Říšský školský zákon deklaroval (Kasper, Kasperová, 2008) nejen svobodu vědy a vyučování, ale prohlašoval všechny hlavní jazyky za rovnoprávné, němčinu a češtinu v českých zemích, na Svitavsku se tedy jednalo o zrovnoprávnění češtiny vůči němčině. Ve skutečnosti se zde však nic nezměnilo, protože všechny úřady byly obsazeny Němci a Češi byli v menšině, většinou pracovali jako tkalci nebo jiní řemeslníci závislí na svých zaměstnavatelích německé národnosti, kteří určovali jejich životní úroveň.

Bartoš uvádí, že „školy na Svitavsku v té době byly všechny německé, avšak již na měšťanských školách se jako druhý jazyk vyučovala také čeština“⁴², přímo ve Svitavách se kromě nepovinné češtiny vyučoval i těsnopis a o něco později i psaní na stroji⁴³

Alois Czerny píše v „Heimatbuch Zwittau“, že v roce 1918 bylo na Moravskotřebovsku a Svitavsku 62 obecných a 5 měšťanských škol (které byly označovány také jako občanské školy), vedle toho také již osm škol mateřských. Nezůstává bez zajímavosti, že v roce 1903 neumělo v celém politickém okrese ještě více jak 14 000 osob včetně předškolních dětí číst a psát. Pouze číst bylo schopno nejvýše 10 700 osob“.⁴⁴ Tomu odpovídá stav školství v předchozím období.

Vždyť v padesátých letech 19. století, jak uvádí Žilka, mělo město Svitavy jen školu nejnižšího typu a ta přestala pochopitelně rychle se rozrůstajícímu počtu obyvatel stačit. V roce 1867/68 měla tři třídy, z nichž každá měla dvě oddělení, chlapecké a dívčí. Docházeli sem žáci i z Moravského Lačnova A Čtyřiceti Lánů. První třídu navštěvovalo 283 dětí, druhou 246 a třetí 247 dětí, tedy 776 žáků ve třech třídách a šest učitelů. Na jedno oddělení připadalo průměrně téměř 130 dětí. Hlavní školy se Svitavy dočkaly teprve v roce 1862 adaptací budovy triviální školy, kdy

⁴² BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, str. 175

⁴³ FIKEJZ, R., VELEŠÍK, V., *Kronika města Svitavy*. Svitavy : Město Svitavy : Městské muzeum a galerie ve Svitavách, 2006., str. 132

⁴⁴ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, str. 175

všechna okolní města už hlavní školu měla (Polička, Litomyšl, Moravská Třebová i Jevíčko), ale měla jen sedmileté trvání. Potom byla přeměněna podle nového zákona na pětitřídní školu obecnou. Na venkově se zřizování obecných škol setkala s většími obtížemi než ve městě. V roce 1849 stále zůstávají bez školy některé obce soudního okresu Svitavy: Dolní Rudná, Javorník, Moravská Chrastová, Muzlov a Ostrý Kámen.⁴⁵

O problémech vysokého počtu žáků v obecné škole ve Svitavách, se podle Žilky, jednalo už dříve - při schvalování požadavku na zřízení školy měšťanské, jejímž úkolem bylo připravit žáky na praktický život. kdy se ředitel hlavní školy Porm ptal, co má dělat se žáky, kteří se do tříd obecné školy nevejdou. Zastupitelé se sice usnesli, že bude přijato pouze tolik dětí, kolik se jich vejde do tříd, ale podle zákona se jednalo o povinnou školní docházku, vyhláška hrozila rodičům nepřijatých – tedy nezapsaných dětí - pokutou až 20 zlatých nebo 14 dní vězení. Městská rada dala připravit místnost pro novou třídu zastupitelstvem schválené měšťanky, ale žádost zůstala nevyřízena, takže se uskutečnil pouze zápis do obecné školy a 80 dětí zůstalo nepřijatých. Obecná škola měla vysoký počet 933 žáků v deseti třídách. Problémy s počty žáků přetrvávaly i po rozšíření pětitřídní obecné chlapecké i pětitřídní obecné dívčí školy o tři roky měšťanky 19. října 1981.

Problémy s umístěním žáků neustávaly, bylo tedy nakonec rozhodnuto o stavbě další školní budovy na náměstí, kde byl zakoupen dům paní Tempesové, k tomu přikoupeny později další dva domy. Do celého objektu se přestěhovala obecná škola chlapecká, dívčí škola zůstala na původním místě. Do roku 1893 při nich vznikly pobočky, které posléze vytvořily další dvě obecné školy zůstávající v dosavadních budovách.

Do třetí třídy měšťanky postupovalo málo dětí, propadaly už i na obecných školách a většina končila v prvním roce měšťanky, proto byla zřízen při obou

⁴⁵ ŽILKA, J.: *Školství*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, str. 454

občanských školách spojených s měšťankami šestá závěrečná třída. Jelikož se toto řešení osvědčilo, zůstalo při něm od roku 1903/1904 i nadále.

Ojedinele se začaly zakládat i mateřské školy, ale v malém rozsahu, protože v roce 1903, jak Bartoš uvádí, byly na celém okrese jenom tři. Ve Svitavách vznikla první mateřská škola v roce 1873.

Obecné a měšťanské školy poskytovaly sice základní vědomosti, ale Svitavsko bylo centrem průmyslové oblasti a potřebovalo školy, které by žákům poskytovaly střední a odborné vzdělání, školy vychovávající odborníky. Svitavy se už dávno snažily získat střední školu. Městská rada nechávala dvakrát do roka vozit studenty na své útraty do škol a ze škol, místní mecenáši poskytovali místním studentům stipendia. Oni i rada jednoznačně chápali význam vzdělání. Protože Svitavy bylo střediskem průmyslu textilního, usilovali o otevření odborné školy textilní, což se také podařilo.

Ve Svitavách vznikla v roce 1873 dvouletá odborná škola tkalcovská: **Fachschule für Weberei**. Podobné **textilní učiliště** vzniklo také v roce 1873 v Radiměři. Do denního kurzu sem byli přijímáni čtrnáctiletí učni i dospělí, pro něž byl zřízen kurz pro dospělé. Kurzy byly bezplatné.

Na střední školu si musely Svitavy ještě počkat. Město investovalo do výstavby nemocnice, sirotčince, vodovodu a knihovny, rozjížděl se projekt výstavby železničního spojení Svitavy - Polička. Byla tím vyčerpána většina finančních prostředků, přesto se neustále konaly sbírky pro školský fond a už v roce 1893 poslalo město žádost do Brna zemskému sněmu na povolení ke zřízení **vyšší reálné školy** podepsanou i zástupci okolních měst. Žádost byla v roce 1894 schválena a poslána zemské školní radě k projednání, po němž rada doporučila žádost kladně vyřídit. Nenašla se však vhodná budova pro umístění školy. Proto se město 31. ledna 1895 zavázalo odkoupit vhodný pozemek k výstavbě nové budovy školy a budovu vystavět, zavázalo se i k zabezpečení provozu školy a přijalo zároveň směrnice o její organizační struktuře a vnitřním řádu. Zemská školní rada zase slíbila, že zajistí profesory a ředitele včetně finančních prostředků ze zemského školního fondu. Předpokládalo se,

že na škole bude působit mimo ředitele dvanáct profesorů. Slavnostně byla otevřena 18.zářím 1897. Měla dva stupně, **nížší reálka** představovala čtyřleté studium a na ně navazovala **vyšší reálka** tříletá, konec studia byl po absolvování septimy zakončen maturitou. Žáci platili zápisné na počátku studia a dvakrát ročně dvě stě zlatých školné, které se odvádělo do městské pokladny. Chudým žákům bylo školné sníženo a vybraní, nadaní a chudší žáci mohli obdržet stipendium.

Učni, kteří se připravovali pro dělnická povolání, řemesla nebo obchod, začali od sedmdesátých let 19. století navštěvovat pokračovací školy, jejichž zřízení začalo nahrazovat dřívější nedělní řemeslnické školy.

Živnostenská pokračovací škola pro učně byla zřízena ve Svitavách v roce 1889. Měla přípravnou třídu a dva řádné ročníky rozdělené do pěti oddělení.

Od roku 1883 se zřízení průmyslových pokračovacích škol řídilo už také směrnicemi. Podle nich se vyučování konalo nejméně 7 měsíců v roce, nejméně 6 hodin týdně, konalo se ve všední dny po práci od osmnácté do dvacáté hodiny, v neděli dopoledne se začínalo o půl deváté a končilo o půl jedné po obědě⁴⁶.

Pokračovací školy si zřizovala a udržovala města nebo průmyslové závody a hlavně společenstva živnostníků, kterým přispívala obec, stát hradil třetinu nákladů. Obyčejné průmyslové školy pokračovací byly určeny ke vzdělávání učedníků určité živnosti nebo skupině podobných živností; sem patřily i pokračovací školy obchodnické.

V pokračovacích školách učni získávali a rozšiřovali si vědomosti potřebné pro své zvolené vzdělávací obory v obchodě, zemědělství a řemeslech; čímž školy naplňovaly své speciální vzdělávací úkoly, na druhé straně si do určité míry učni prohlubovali a rozšiřovali i všeobecné vzdělání, které jako žáci získali předtím na obecné škole.

Protože školy plnily rozdílné požadavky vzdělávání, pro potřeby škol nebyly předepsány osnovy, ale jen všeobecné zásady, na jejichž základě připravovaly školní výbory osnovy se zřetelem k potřebám žáků. Většinou byly zaměřeny pro využití učiva

⁴⁶ J. Král, [1894]

pro příklady v praxi. Například ekonomické zaměření mělo kalkulace nákladů a ceny zboží, výpočty srážek z ceny a váhy zboží, další obchodní příklady i vedení účetních knih. Více podrobněji byl zase stanoven obsah měřictví a rýsování, které se přizpůsobovalo potřebám nejrůznějších živností stavitelských a mechanicko-technických (mechaniků, strojníků, kovářů, slévačů, hodinářů a dalších) nebo uměleckých (sochařů, truhlářů, malířů, zlatníků, knihařů, krejčích, obuvníků a dalších).⁴⁷

Zvláštní postavení měly pokračovací hospodářské kurzy zaměřené na zemědělství, které se zřizovaly v obcích, pokud o ně projeví zájem. Vyučování probíhalo v kurzu při obecných školách dva roky, od 1. listopadu do 31. března po šesti hodinách týdně. V počtech se probíralo hospodářské účetnictví, poučení o daních a dávkách, o směnkách, úvěrních ústavech, o pojišťování; šlo tedy spíše o obchodní nauky. V měřictví se probíralo zejména vyměřování polí, počátky nivelování, čtení v katastrálních mapách a plánech, sestrojování jednoduchých polohopisných náčrtů, tedy topografické práce, jejichž znalost byla pro zemědělce účelná.

Při dívčích měšťanských školách se zase zřizovaly pokračovací kurzy pro dívky. Učební plán a osnovy navrhoval zřizovatel kurzu a schvalovala je zemská školní rada.

Na základě novely živnostenského zákona č. 26/1907 říšského zákoníku z 5.2.1907 byly pokračovací školy průmyslové postupně přejmenovávány na pokračovací školy živnostenské, cílem bylo tedy prohloubení živnostenského vzdělání.

O něco později, v roce 1911, vznikla **soukromá odborná škola pro ženská povolání: rodinná a hospodyňská.**

Předškolní výchovu nezajišťoval žádný specializovaný ústav. Jednotlivé třídy nebo kroužky dětí bylo možné najít u některých svitavských podniků, především

⁴⁷ MIKULČÁK, J.,: *Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918.* (Czech). Praha: Matfyzpress, 2010. .str. 216-257 [online]

u těch, které ve větší míře zaměstnávaly ženy. K těm patřila třeba tabáková továrna a firma J. H. Bergmann.

Počátkem sedmdesátých let 19. století si městská rada uvědomila, že by bylo dobré se postarat o předškolní děti. V době hospodářská krize kolem roku 1873 se vyvíjel tlak na rodinu, bylo třeba, aby všichni členové rodiny včetně starších dětí přinášeli prostředky k zabezpečení obživy. Byla vyžadována práce kdekoliv a za jakýchkoliv podmínek. Město vytvářelo pracovní místa z městského rozpočtu, protože zastupitelé si uvědomovali závažnost situace, jednalo se například o práce při úpravách obecních cest nebo zahazování hradebních příkopů. Bylo třeba řešit tíživou sociální situaci dělnických rodin i otevřením mateřské školy.

Záměr zastupitelstva se uskutečnil v roce 1873, kdy byla v zahradním křídle dívčí školy ve Školní ulici otevřena **městská mateřská škola**. V roce 1904 školu navštěvovalo 83 dětí. Nejednalo se však o ojedinělé zařízení tohoto druhu pro děti ve městě. Péče o nejmenší děti patřila v té době k posláním křesťanských spolků a církve. Ve Svitavách a v Moravské Radiměři byly zřízeny filiální domy řádu Milosrdných sester sv. Vincence z Pauly. Ve Svitavách byla součástí domu **dětská opatrovna**, u druhého z domů v Moravské Radiměři byla vybudována **školka**.⁴⁸

Již v roce 1874 registrujeme při řádovém domě sester sv. Vincence z Pauly **dívčí školu pracovní: „Mädchenarbeitschule“** s ústavem, který poskytoval péči malým dětem: **Kleinkinderbewahr Anstalt**. Podle Fikejze (2006) zde přebývalo asi 120 dětí a 12 dětí osiřelých a je pravděpodobné, že se mohlo jednat o zárodek pozdějšího sirotčince.

V roce 1904⁴⁹ vypadal přehled obecných škol soudního okresu Svitavy takto:

Svitavy:

- osmitřídní obecná a měšťanská chlapecká škola se 609 žáky
- osmitřídní obecná a měšťanská dívčí škola s 56 žákyněmi

⁴⁸ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, str. 176-177

⁴⁹ ŽILKA, JIŘÍ: *Školství*. In: Moravskotřebovsko-Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 459

- pětiletá obecná chlapecká škola se 375 žáky
- pětiletá obecná dívčí škola se 400 žákyněmi.

Březová nad Svitavou:

- pětiletá obecná škola se 312 žáky.

Čtyřicet Lánů:

- čtyřletá obecná škola se 315 žáky.

Dolní Rudná:

- dvojletá obecná škola se 148 žáky.

Horní Hynčina:

- trojletá obecná škola s 237 žáky

Hradec nad Svitavou:

- trojletá obecná škola s 397 žáky.

Javorník:

- jednotletá obecná škola se 73 žáky.

Kamenná Horka:

- trojletá obecná škola se 191 žákem.

Moravská Chrastová:

- čtyřletá obecná škola se 182 žáky.

Moravská Radiměř:

- dvojletá obecná škola se 146 žáky, 1892 postavena nová budova,
- dolní dvojletá obecná škola se 116 žáky, nová budova postavena 1891,
- pětiletá obecná škola uprostřed obce se 303 žáky.

Moravský Lačnov:

- trojletá obecná škola se 195 žáky.

Muzlov:

- jednotletá obecná škola se 42 žáky.

Ostrý Kámen:

- jednotřídní obecná škola se 32 žáky

Sklené:

- jednotřídní obecná škola s 84 žáky.

Vendolí:

trojtřídní obecná škola s 257 žáky.

Pokud žáci chtěli prohloubit své vzdělání, měli možnost kromě studia na **reálce** nebo **tkalcovské škole** si vybrat ze tří možností na třech pokračovacích školách: na zmíněné **německé všeobecné škole živnostenské pokračovací** *Deutsche Allgemeine Gew. Fortbildungsschule* a na **německé odborné pokračovací škole učňovské stavební** *Deutsche Fachliche Fortbildungsschule für Lehrlinge der Baugewerbe*, na nichž byl správcem Emil Jurke. Třetí možností byla **německá odborná škola pokračovací pro ženský průmysl oděvní** *Deutsche Fachliche Fortbildungsschule für weibliche Bekleidungsgerbe*, jejímž správcem byla žena: Berta Dworská. **Školu pro ženská povolání** řídil Franz Thomas.

Na základě dochovaných pramenů jsem se podrobněji seznámila s historií těchto škol:

4. 1. 1. Odborná škola tkalcovská

Odborná škola tkalcovská začala svou historii také již koncem 19.století. Město Svitavy bylo průmyslovým sídlem velkých textilních podniků, které postupně zaváděly strojovou výrobu, a proto také potřebovalo odborníky.

V 70. až 90. letech 19. století se mnohé cechy snažily najít východisko z krize. Nebylo tomu jinak ani ve Svitavách, kde se v těchto krizových letech snažily textilní cechy Svitav otevřít odbornou školu pro tkalce. Měly silnou podporu tehdejšího městského zastupitelstva. Město začalo jednat o otevření takové školy se zemskou

školní radou v roce 1872.

Dary a peněžní příspěvky na založení a otevření školy byly velmi štědré. Díky této štědrosti mohla být už 9. března 1873⁵⁰ založena škola **Fachschule für Weberei**, odborná škola tkalcovská, která začala s jednoročním denním a večerním studiem. Cílem výuky byla pomoc zastaralému textilnímu průmyslu zavést modernější způsoby práce.

Průměrně navštěvovalo denní studium asi 40 žáků a večerní 60. Výuka probíhala v budově na náměstí. Denně se vyučovalo šest hodin ve zvláštních kurzech - od rýsování až po praktické tkalcovství. Tato škola byla vlastně historicky prvním odborným ústavem ve Svitavách, prosazeným praktickými snahami místních továrníků.

Prvním ředitelem odborné školy pro tkalce byl jmenován cechmistr Vyšší tkalcovské školy v Brně Johann Baier. V roce 1874 přibyl jako pomocná síla jeden měšťanský učitel. Týdně vyučoval 3 hodiny technické rýsování.

Protože již v roce 1882 převzalo správu ústavu ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni, došlo tím také k podstatnému rozšíření počtu pedagogů: 1 učitel, 1 mistr, 1 pomocný učitel. Nebyla to jediná pozitivní změna. Došlo i k prodloužení studia na dva roky. Podstatnou zásluhu na tomto rozvoji měla i vstřícná spolupráce se všemi svitavskými továrníky. Během času pochopili, že se jejich výroba neobejde bez kvalifikované síly.

Když ředitel Johann Baier onemocněl, řízení školy převzal Eduard Augustinek. V dalších letech došlo potom ke změnám v učebním plánu. Ve školním roce 1885 - 1886 byl rozšířen učební plán o tkalcovské počty, obchodní nástavbu, vedení knih a nauku o obchodu, což bylo důvodem k přibrání druhého pomocného učitele. A v roce 1890 byl zaveden další nový učební předmět, a to geometrie a projektování. Byly také přijaty další učební síly pro výuku uměleckého řemesla

⁵⁰ ŽILKA, J.: *Školství*. In: Moravskotřebovsko-Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 462

a dílenský mistr pro praktické tkalcovství. Novinkou bylo zřízení kurzů. Jednalo se o večerní a nedělní kurz kreslení a nedělní kurz pro teorii tkalcovství.

Roku 1892 byl stávající ředitel Eduard Augustinek povolán do školy v Ústí nad Orlicí a do Svitav přišel Josef Schams, učitel teorie tkalcovství z Rychnova nad Kněžnou.

Školní vyučování probíhalo původně v soukromých domech a žáci se setkávali v různých budovách. Jak postupem času přibýval počet žáků, byla výuka stále obtížnější, protože prostory pro výuku byly nedostatečné. S přibývajícím počtem nových předmětů docházelo také ke zvyšujícímu se počtu vyučovacích hodin. Bylo třeba pomýšlet na zajištění dalších učebních prostor. Ale hlavním podnětem k vybudování nových prostor pro výuku bylo především rozšíření mechanického tkalcovství, kde by absolventi získávali potřebnou praxi.

Zastupitelstvo města se na svém zasedání 1. března 1888 rozhodlo vybudovat na vlastní náklady novou tkalcovskou školu. V červenci povolilo ministerstvo kultu a vyučování začít pracovat na projektu, jehož konečná podoba byla schválena 10. srpna 1892. Celé přípravné fáze se ujal stavební rada Franz Schmoranz a stavba školy začala už roku 1893. Stavělo se na Purkyňově ulici (Melzgasse) a město vydalo za celou stavbu celkem 59 666 zlatých. Přestěhování do nové budovy se uskutečnilo v roce 1894. Učitelský sbor se rozšířil o učitele technických předmětů a ustálil se na počtu tří učitelů, dvou vedoucích dílen a dvou pomocných učitelů. Do učebního plánu byly zahrnuty i technické předměty. Tím bylo dosaženo v odborné oblasti stejné úrovně jako v ostatních školách.

Na studium se hlásili nejen absolventi měšťanské školy, ale i lidé starší, kteří chtěli získat odborné vzdělání. Později přicházeli i studenti po absolutoriu reálky nebo gymnázia. Škola byla dvouletá, pro každý ročník jedna třída. Vyučování v denním studiu bylo rozděleno na dvě části: část všeobecnou a odbornou. Ve všeobecné části se vyučovalo účetnictví, obchodní korespondence, těsnopis a později psaní na stroji. Pro odborné vzdělání byla škola vybavena dvaceti stavy

různého typu pro ruční i mechanické tkaní rozestavěnými ve dvou velkých sálech. Na tehdejší dobu bylo vybavení velmi moderní. Pro mechanickou tkalcovnu byl projektovaný parní pohon. Ten ale nemohl být instalován, proto městské zastupitelstvo rozhodlo využít sousední elektrárnu a zavést elektrický proud, který stavy poháněl.

Roku 1897 převzal vedení školy Franz Thomas. Postupně byly podle místních možností a potřeb otevírány nové kurzy.

29. srpna 1901 byl schválen normální učební plán, jenž pevně stanovil učební předměty a hodinovou dotaci pro denní odborné studium. Od roku 1903 přibýly ještě dvě hodiny týdně německého jazyka a v roce 1904 se začalo vyučovat podvojně účetnictví. Stále také probíhaly kurzy, které se v této době skládaly z nedělních hodin textilního vazačství, tkalcovství, mechanického tkalcovství, obchodních předmětů a rýsování. Ústav vypisoval kurzy nejen pro Svitavy, ale i pro tkalce z Moravské Třebové, Březové a Moravské Chrastové.

Škola měla i svůj sociální program. Ředitel Thomas založil v roce 1908 Spolek na podporu žáků. Spolek podporoval studenty z nemajetných rodin měsíčními dotacemi, čímž značně ulehčoval již tak finančně zatíženým dělnickým rodinám a pomáhal udržet děti na studiích. Jak uvádí Fikejz (2006), stanovy spolku se ovšem nedochovaly, takže dnes nemůžeme posoudit, jaký podíl měla stipendia na celkových výdajích rodin ani zda dotace dostávali všichni prokazatelně chudí studenti nebo pouze talentovaní studenti nebo jen chudí talentovaní studenti.

V roce 1909 převzalo školu do správy ministerstvo práce ve Vídni a došlo k další změně ve statutu školy. Ústav byl nově rozdělen na všeobecnou denní odbornou školu, což splňoval první ročník, a na technický stupeň pokračovací, který byl naplňován druhým ročníkem. Vyučovalo se ale podle stejných učebních plánů jako ve všech ostatních odborných školách.

Ve válečných letech 1914 - 1918 zůstala zachována odborná denní škola, avšak veškeré nástavbové kurzy byly zrušeny.

4. 1. 2. Státní reálná škola ve Svitavách

Reálná škola ve Svitavách má také dlouholetou historii. Základní kámen byl položen už roku 1896 na jaře. Stavbu provedl místní stavitel Julius Randa a exteriérovou výzdobu zhotovil akademický sochař Alfred Dresler z Brna. Celá výstavba tehdy přišla město na 180 000 zlatých. Slavnostně byla otevřena 18. září 1897, ale vyučování probíhalo již dříve od roku 1895 v místnostech místního sirotčince.

Budova byla navržena v novorenesančním stylu podle projektu Josefa Hudka z Vídně a součástí projektu byla i školní botanická zahrada. Stavebních prací se ujal svitavský stavitel Julius Randa. Fasádu školy vyzdobil akademický sochař Alfred Dresler z Brna. Do celkové architektonické koncepce bylo zahrnuto už zmíněné vybudování botanické zahrady a sadu za budovou reálné školy, ale i parková úprava před vchodem do budovy školy. V rámci projektu bylo pamatováno i na cvičiště se školní tělocvičnou.

Botanická zahrada byla realizována zároveň se stavbou budovy školy na dnešní ulici Richarda Kloudy společně se školní tělocvičnou a cvičištěm. I interiér školy byl moderně zařízen, škola měla centrální topení, byla již osvětlena elektrickou energií z elektrárny a plyn byl rozveden do chemických laboratoří. Voda byla odebírána z vlastní studny pomocí čerpadel. Takové vybavení většina škol neměla. Velmi dobře byla také vybavena už v počátcích pomůckami a kabinetními sbírkami. Studovali na ní žáci nejen ze Svitavska, ale i okolí.

Prvním ředitelem vyšší reálné školy byl jmenován botanik Alois Gamroth a jeho profesorský sbor tvořili zpočátku dva učitelé, ale už před první světovou válkou se stav profesorského sboru ustálil na sedmnácti profesorech.

Žilka⁵¹ uvádí, že na reálce se vyučovala povinně čeština. Naproti tomu podle Fikejze⁵² byla čeština, angličtina, řečtina a latina výukou nepovinnou a němčina,

⁵¹ ŽILKA, JIŘÍ: *Školství*. In: Moravskotřebovsko-Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 463

⁵² FIKEJZ, R., VELEŠÍK, V.: *Kronika města Svitavy*. MMG Svitavy, rukopis, 2006, str. 148

francouzština, náboženství, zeměpis, dějepis, matematika, geometrie, chemie, fyzika, rýsování, přírodopis a tělocvik výukou povinou.

První maturita zde byla složena roku 1902, ale maturovali pouze chlapci. V roce 1904 školu navštěvovali 204 žáci, průměrně reálnou školu většinou navštěvovalo 180 – 220 žáků. Dívky začaly školu navštěvovat až roku 1910. První z nich, Marianne Ettl, maturovala v roce 1917.

Od 1. září 1913 ztrácí škola statut zemské reálné školy a stává se školou státní s názvem **Staatsrealschule**.

Před vznikem republiky měli obyvatelé Svitav možnost se vzdělávat jak v obecných, tak měšťanských školách s německým vyučovacím jazykem. Obecné školy byly čtyři, dvě pro chlapce a dvě pro dívky. Na pětileté obecné školy navazovaly dvě tříleté měšťanky, chlapecká a dívčí. Protože děti na měšťankách moc neprospívaly, byla ve Svitavách zřízena na měšťankách jednoroční závěrečná třída navazující na pátý ročník obecné školy. I když se na školách vyučovala nepovinně čeština, školu s českým vyučovacím jazykem bychom zde nenašli. Nejmenší děti mohly být umístěny do městské mateřské školy nebo dětské opatrovny řádu Milosrdných sester sv. Vincence z Pauly. Školka byla zřízena i v Radiměři. Ve všech ostatních obcích soudního okresu Svitavy bychom už našli německé obecné školy jednotřídní až pětitřídní podle počtu docházejících žáků bez ohledu na národnostní složení obyvatelstva.

Další vzdělání žáci absolvovali na sedmileté reálce, dvouleté odborné škole tkalcovské, všeobecné živnostenské nebo odborné stavební pokračovací škole pro učně. Další možností přípravy dívek na povolání poskytovala soukromá odborná škola pro ženská povolání: rodinná a hospodyňská, odborná škola pokračovací pro ženský průmysl oděvní nebo při řádovém domě sester sv. Vincence z Pauly dívčí škola pracovní. Všechny školy byly zřízeny s německým vyučovacím jazykem, tedy i pro děti národnostní menšiny, kterou zde představovali Češi.

2. Vývoj školství na Svitavsku v letech 1918-1938

Důsledkem první světové války byl nejen rozpad Rakousko - Uherska, ale i vznik nových států. V případě vzniku Československé republiky se jednalo o stát s obyvateli více národností. Nejpočetnější menšinovou národností byli tehdy většinou v pohraničí žijící Němci, kteří tvořili kolem třiceti procent obyvatelstva Československé republiky a jejichž cílem ani snem nebylo zrovna být součástí nově vzniklé republiky. Jejich političtí představitelé usilovali o začlenění těchto pohraničních oblastí Československé republiky k území státu, v němž by i nadále byli příslušníky národa vládnoucího, jako tomu bylo dříve v rakouské monarchii. Konec války s jejími důsledky vnímali němečtí obyvatelé v pohraničních Čechách jako svou národní katastrofu a vyhlášení Československé republiky bylo jimi přijímáno jinak než ve vnitrozemí, kde Češi tvořili většinu obyvatelstva.

Jak Bartoš dále uvádí, už 15. října 1918 žádali v Opavě němečtí nacionalisté, kteří se zde sešli na demonstraci, o vytvoření provincie Sudetenland. Měla vzniknout z Opavska a severní Moravy jako součást tzv. Deutsch-Österreich (Německého Rakouska), které bylo vyhlášeno 21. října 1918 v rámci císařovy snahy o federalizaci říše.⁵³ Novou provincií měly tvořit také celý soudní okres Svitavy, Moravská Třebová mimo Staré Trnávky, Nové Vsi, Městečka Trnávky, Petrůvky, Pěčíkova, Unerázky a Bohdanova a některé obce ze soudních okresů Jevíčko, Polička a Litomyšl.⁵⁴

Češi, kteří tvořili v oblasti jazykového národnostního ostrova Hřebečska menšinu, tento úvar nepřijali, plně se hlásili k nové republice. Celá oblast se touto historickou událostí nacionálně rozdělila.

Mezi svitavskými Němci se projevovaly větší snahy o připojení k Deutsch-Österreich, tedy zbytkovému Rakousku, které se stane součástí Německa. K těm, kteří podporovali tuto myšlenku patřil svitavský rodák Franz Jesser, zástupci různých

⁵³ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181.

⁵⁴ Gruntová J., Vašek F. *Období let 1918-1945* In.: Moravskotřebovsko, Svitavsko 2002, str. 185

spolků i politických stran, mezi nimi Hugo Albrecht nebo pozdější senátor československého parlamentu statkář Wilhelm Maixner z Oldřichova u Lanškrouna.⁵⁵ Podpora byla vyjadřována i ve svitavském německém tisku Zwittauer Nachrichten. Spor byl veden pouze o to, zda se stát součástí provincie Deutschböhmen s centrem v Liberci nebo provincie Sudetenland se sídlem v Opavě.

I na Svitavsku byla obdobná situace a vůbec nebyla jednoduchá. Svitavská německá rada pod vedením Hugo Albrechta svolala 27. října 1918 veřejné shromáždění, na němž tehdejší starosta Carl Lick přečetl provolání o připojení města k provincii Deutsch-Österreich. Konalo se v Jahnturnhalle pod vedením dr. Maxe Budiga⁵⁶ za účasti místních Němců i Němců ze sousedních soudních okresů Litomyšl a Polička. Taková shromáždění stejného charakteru se konala v obcích celé oblasti Svitavska. Podle svitavských novin se těchto shromáždění zúčastnilo celkem až 130 000 lidí. Po vyhlášení státu Deutsch-Österreich dne 30. října 1918⁵⁷ na základě práva národů na sebeurčení se následující den Svitavy přihlásily k tomuto novému uspořádání.⁵⁸

Pod vlivem daných událostí není až tak nepochopitelné, že byl telegram o vytvoření československého státu zasláný pražským Národním výborem svitavským městským zastupitelstvem zcela ignorován a město pokračovalo v začleňování do své nově zvolené existence. Součástí vývoje událostí byl i vznik nové německé Národní rady pro Svitavy, do jejího čela se postavil Hugo Albrecht. Celý vývoj nového uspořádání byl nakonec ukončen až zásahem československé armádní jednotky, která obsadila celou oblast Svitavska do 18. prosince 1918. Svitavy byly nedobrovolně připojeny k Československé republice 10. prosince 1918.⁵⁹

⁵⁵ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 183.

⁵⁶ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181.

⁵⁷ KÁRNÍK, Z.: *České země v éře první republiky 1918-1938*. Díl první – Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918-1929. Praha: Libri, 2000, s. 38.

⁵⁸ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181.

⁵⁹ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181.

Někteří němečtí politici mluvili již dříve o až násilné čechizaci tohoto německého jazykového ostrova Shönhengst. Některé protesty byly velmi ostré. Proti otevření české měšťanské školy ve Svitavách se například konalo 12. května 1920 protestní shromáždění, na němž poslanec dr. Franz Jesser mimo jiné prohlásil: „Češi na svou svobodu čekali tři sta let, my nebudeme ani těch třicet. Moje šedivá hlava se toho třeba již nedočká, vy všichni jistě. S Československem jsme spojeni jen hospodářsky, naše srdce a city patří Německu.“⁶⁰

Nově vzniklá vláda Sudet v Opavě oznámila až 19. prosince 1918, že ustupuje vojenskému násilí a předává vládu československé vládě. Ještě než skončil rok 1918, skončila tak nově vytvořená provincie Sudetenland. Přesto stačilo krátké trvání tohoto vyhlášeného územního uspořádání, aby v celé dané oblasti zůstalo nepříjemné ovzduší charakterizované negativním postojem větší části německého obyvatelstva k Československé republice, ale i Čechů k Němcům během celého meziválečného období. Velmi se tyto historické události odrážely v postojích obyvatel při řešení potřeb rozvoje školství obou národů. Často vznikalo nepříjemné klima provázející potřebná rozhodnutí, na která poukazují záznamy kronik a dalších pramenů.

Na Svitavsku se po roce 1918 stala nejožehavějším problémem ve školství otázka menšinových škol. Jejich existence byla sice zaručena právně už Ústavní listinou Československé republiky ze dne 29. 2. 1920 paragrafy 131 a 132, ale jejich zakládání se potýkalo s problémy a nebylo jednoduchou záležitostí. Založení školy většinou vyvolalo odpor usídlených Němců, ať už jej projevovali veřejně nebo tajně. Někteří němečtí politici, jak uvádí Žilka⁶¹, mluví o čechizaci tohoto jazykového ostrova, podle nich dokonce až násilné.

Podle počtu obyvatel ve Svitavách a okolí dle přiznané národnosti by Češi zde jakožto národnostní menšina podle tvrzení těchto politiků měli násilně ovlivňovat prostřednictvím své mateřštiny kulturu německého národa coby národnostní většiny, která měla k dispozici veškeré vzdělávací instituce. Skutečností zůstává, že Němci

⁶⁰ BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 181.

⁶¹ ŽILKA, J.: *Školství*. In: Moravskotřebovsko-Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 463 str. 466

nepřišli vstupem do nového státu o žádnou ze škol na Svitavsku a vznik nových českých škol, tedy v tomto případě menšinových, byl většinou provázen přinejmenším nelibostí Němců.

Většinu českých menšinových škol „na ochranu mládeže“ v oblastech jazykově smíšených před vznikem první republiky zakládala *Ústřední matice školská v Čechách*, *Matice moravská na Moravě* a *Matice opavská ve Slezsku*. Na německé straně se jednalo o protikladný německý spolek *Deutcher Schulverein* vystupující na obranu škol německých. Na Svitavsku po vzniku nové republiky menšinové školy vznikaly na základě jednání Národní jednoty, která přebírala pravomoc.

V českých zemích dochází postupně na základě vnímání české a německé národnosti k rozdílným při řešení problémů v oblasti politické, hospodářské i kulturní, zřetelně se to projevilo v oblasti školství. Situaci ještě více prohlubovaly už mnohem dříve založené mládežnické organizace a učitelské spolky národnostně oddělené. Mezi ně patřil například český spolek Sokol založený Miroslavem Tyršem čerpající z německého turnerství (tělovýchova L. Jahna), na straně německé Německý tělovýchovný spolek.

Německé školství mělo na své straně nesporné výhody – již zřízená síť škol, prostory pro výuku ve formě školních budov, podporu vedení města. Naproti tomu české školství teprve vznikalo a potýkalo se s problémem dostatečných a vhodných prostor, absencí budov vhodných pro zřízení škol, nepřízní okolí.

Vůbec první českou menšinovou školou v soudním okrese Svitavy politického okresu Moravská Třebová založenou po roce 1918 byla Obecná menšinová škola v Moravské Chrastové spadající do soudního okresu Svitavy, potom následovaly další.

4. 2. 1. Obecná a měšťanská škola menšinová v Moravské Chrastové

Na okresní hejtmanství v Moravské Třebové se obrátila již na přelomu října a listopadu 1918 s žádostí o zřízení české obecné školy správní komise, která v obci převzala moc. Žádosti bylo vyhověno a škola se mohla otevřít už 1. února 1919.

Protože v obci přešlo z německé čtyřtřídní obecné školy na nově zřízenou českou školu hodně žáků, musely být otevřeny najednou dva postupné ročníky a německá obecná škola byla zredukována na dvojtřídku, protože tam pochopitelně žáci ubyli. Nebylo úmyslem německou školu poškodit zredukováním tříd, spíš bychom mohli analyzovat důvody, proč přestoupilo takové množství žáků na českou školu. Důvody mohou být nejméně dva: buď byl u rodičů zvýšený zájem o výuku v českém vyučovacím jazyce nebo – a k tomu bych se přikláněla spíš – byl v obci dostatečný počet žáků obyvatel české menšiny nucených se dříve vzdělávat v německém jazyce, protože jinou možnost vzdělávání žáci neměli.

Zároveň ve stejné době, kdy byla otevřena občanská škola, bylo požadováno zřízení české měšťanské školy v oblasti Moravská Chrastová – Brněnec – Březová nad Svitavou. Po rozhodnutí ze dne 2. června 1919 otevřít ji také v Moravské Chrastové ji výnosem z 20. srpna 1919 ministerstvo školství a národní osvěty povolilo otevřít. Zatímním ředitelem byl jmenován učitel obecné školy v Brněnci František Bartoš.

Podle Fikejze (2002) se do školy zapsalo šedesát šest chlapců a čtyřicet dívek, proto se hned také požádalo o povolení pobočky při první třídě, a vyučování bylo zahájeno 16. září 1919. I když se otevření této školy setkalo u obyvatel obce s většinou německé národnosti s malým pochopením, přibýly přesto v roce 1920 ještě další dvě třídy. Protože se vyučovalo v budově dřívější německé obecné školy, nepodařilo se už bohužel tyto dvě třídy do školy umístit. Bylo tedy rozhodnuto umístit učebny prozatím do budovy noclehárny firmy Gebrüder Bader, která nebyla v současné době užívána. Nakonec se muselo upustit i od tohoto řešení pro silný odpor Němců a přijal se nezbytný návrh přístavby ke stávající škole. Prozatím se žáci učili ve dvou místnostech polodenně. Přístavbu se podařilo dokončit do konce školního roku 1920/1921 a k 1. září 1921 byly obě školy - obecná i měšťanská - spojeny pod jednou střechou a pod jednou správou. Ředitelem školy byl jmenován František Kudláček. Nová škola byla už rozsáhlá: tvořily ji dvě třídy občanské školy, čtyři třídy měšťanky a jedna třída pobočná v Chrastové Lhotě.

4. 2. 2. Obecná škola menšinová ve Svitavách

Koncem roku 1918 také ve Svitavách začaly sílit požadavky české menšiny o zřízení **české menšinové obecné školy** ve spolupráci s Národní jednotou pro jihozápadní Moravu. V polovině prosince svitavští Češi svolali do zahradního sálu Střelnice schůzi, na které zvolili výbor Národní jednoty, do jehož čela byl zvolen obchodník František Martinů. Právě on navrhl jako první vznik české školy. Ihned se k němu přidal další člen výboru Josef Holík a výbor si jako jednu ze svých priorit vytyčil zřízení české školy, což se podařilo, i když se Němci těmto snahám snažili zabránit. Ke zdárnému konci bylo nutné i přispění podpory okresního hejtmána - pana místodržitelského rady Dr. Josefa Wierera, který převzal řízení politického okresu Moravská Třebová 10. prosince 1918 na základě požadavku Národní jednoty v Praze, aby státní úřady v německých městech byly obsazovány Čechy. Pro českou menšinu bylo obsazení tohoto místa klíčovým mezníkem..

Jak jsem uvedla, většinu obyvatelstva Svitav tvořili Němci, česká menšina ve městě příliš početná sice nebyla, ale do budoucna se dal očekávat příliv většího množství českých obyvatel přicházejících především za prací.

Ke zřízení školy bylo však ještě třeba zvolit českou místní školní radu, která měla ve své kompetenci hospodaření školy. Městskou radou do české školní rady byli zvoleni: Václav Benoni, Karel Dubový, František Šafář, František Vavřín, František Kopecký a František Martinů, který byl zvolen předsedou.⁶²

Jak se dalo očekávat, protičeské nálady ve Svitavách se vystupňovaly v souvislosti se založením této české školy podporované nadřízenými orgány. Němci ale měli stále ve své kompetenci vedení města.

21. ledna 1919 oznamovaly plakáty zápis do české školy. Češi se snažili využít příznivých podmínek ve městě, přítomnosti československé armády. Cítili se bezpečněji, což potvrzuje i skutečnost, že zápis do české menšinové školy proběhl

⁶² LICK,C.: *Gedenkbuch der Gemeinde I.*, Kronika města Svitav. MMG Svitavy, sign. S-486/95., str 202-208

v budově německé chlapecké školy na náměstí, kde v té době sídlilo české vojenské velitelství. Zápis také proběhl přímo v prostorách vojenským velitelstvím zabavených. Celkem bylo zapsáno 88 dětí, což bohatě stačilo k tomu, aby mohla být škola otevřena, protože byla více jak dvojnásobně překročena hranice potřebná k otevření obecné školy ještě podle rakouskougerských zákonů, protože Metelkův zákon vstoupil v platnost o něco později.

Zápis žáků do školy tedy proběhl v souladu se zákonem a zřízení školy neohrožovalo německé školství, přesto se objevily stížnosti městské rady. Zastupitelé si stěžovali, že nemohli dohlížet na správný průběh zápisu žáků dle platného zákona. Stížnost byla podnícena veřejným míněním. Na obranu školy se postavil stát v osobě okresního hejtmána Wierera, městské zastupitelstvo se muselo spokojit s tím, že mu výbor předal pouze seznam zapsaných dětí a ustoupit se svými požadavky.⁶³

Místní školní rada musela vyřešit umístění české školy do vhodných prostor, proto požádala 1. února školní radu německé chlapecké školy o uvolnění tří učeben a jednoho kabinetu, které by byly vybaveny odpovídajícím zařízením a pomůckami. V podstatě žádala o prostory opuštěné československou armádou, která se přemístila na rozkaz ministerstva obrany do Sponerových domů. Německá školní rada se postavila do opozice a uvedla v rámci svého protestu dva důvody. Jednak chtěla, aby jí byly předloženy materiály stvrzující ustanovení školní rady a zřízení české školy dle platné legislativy. A druhým důvodem bylo tvrzení, že nemůže postrádat ani jednu třídu, protože je třeba dohnat ztrátu ve vyučování způsobenou polodenním vyučováním, na které musela škola přejít. Škole byl totiž v letech 1915 až 1918 zabaven nově vybudovaný trakt pro účely ozdravovny. Třídy musely přejít na půldenní vyučování a ztráta se ještě prohloubila, když byla škola na čas uzavřena kvůli nedostatku uhlí.⁶⁴

Toto řešení mělo být pouze dočasné a škola měla být co možná nejdříve přesunuta do Sponerových domů. Majitel však odmítl přistoupit na pronájem

⁶³FIKEJZ, R., VELEŠÍK, V.: *Kronika města Svitavy*. MMG Svitavy, 2006, ISBN 80-239-7488-2

⁶⁴LICK, C.: *Gedenkbuch der Gemeinde I.*, kronika města Svitav. MMG Svitavy, sign. S-486/95., str 202-208

a městská rada se nebyla schopna dohodnout na odkoupení budovy, takže městské zastupitelstvo svolilo 14. února 1919 se stavebními úpravami ve starém traktu německé chlapecké školy, čímž se zároveň umožnilo oddělit vchody české a německé školy. Městská rada současně odsouhlasila české škole využívat dvou tříd a jednoho kabinetu v novém traktu.⁶⁵

Škola tak byla prozatímně umístěna v německé chlapecké škole na náměstí, číslo popisné 73.⁶⁶ Prostory zadního traktu budovy, kam byla škola umístěna, ale byly nevyhovující a pronájem 2500 Kč ročně. Česká školní rada potřebovala třídy tři, proto byla jedna třída umístěna v Ottendorferově sirotčinci.⁶⁷

Německé obyvatelstvo proti zřízení české školy opět protestovalo.⁶⁸ Dokonce byly vyslány německé deputace do Prahy a do Brna, ty se ale neselekaly s pochopením.⁶⁹

Slavnostní zahájení výuky v nově zřízené dvojtřídní české menšinové škole obecné proběhlo dne 10. února 1919 a vyučování se účastnilo všech 88 zapsaných žáků. Prvních deset dní bylo vyučování půldenní, vyučoval jmenovaný zatímní správce školy Jan Tamele. Na škole působil prvních čtrnáct dnů sám, 25. února přibyl druhý učitel Jan Čermák z Borotína a 1. března byl vystřídán zatímním učitelem Karlem Freislebenem, rodákem z Bystrého u Poličky. Studoval na učitelském ústavě v Poličce a učil na obecných školách v Bystrém a v Hartmanicích. Další zatímní učitelkou se od 1. března 1919 stala učitelka industriálních prací Hedvika Kučerová. Vykonal zkoušku z vyučování ženským a ručním pracím pro školy občanské a měšťanské. Učila předtím jako výpomocná učitelka na obecné škole v Korouhvi a na obecné škole chlapecké v Poličce.

V průběhu roku počet dětí na svitavské české obecné škole vzrůstal, dosáhl počtu 162 žáků, 78 chlapců a 84 dívek.⁷⁰

⁶⁵ LICK, C.: *Gedenkbuch der Gemeinde I.*, kronika města Svitav. MMG Svitavy, sign. S-486/95., str 202-208

⁶⁶ SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, kart. 1/1.

⁶⁷ SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, KR 77.

⁶⁸ GRUNTOVÁ, J.-VAŠEK, F.: *Období let 1918-1945*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002

⁶⁹ SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, kart. 1/1.

⁷⁰ SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, KR 77

Obtíže, které předcházely zřízení české školy, však pokračovaly dál. Německá školní rada stále zpochybňovala právní stránku ustavení české školy a stejně tak zvolení školní rady. Ve svitavských ulicích se dokonce objevily letáky, v jejichž textu byl i mimo jiné zdůrazněn přímo protest proti zřízení české školy. V dalších letech potom nechyběly slovní, v některých případech i fyzické, potyčky mezi českými a německými dětmi.

Českou menšinovou školu provázely i jiné problémy. V prvních letech existence to bylo především velmi časté střídání učitelů, hned na druhém místě nedostatek učebnic a pomůcek a především kritický nedostatek uhlí. Ve školním roce 1919 - 1920 musely být dokonce vyhlášeny uhelné prázdniny. Pro zimu v tělocvičně se v prvních letech také nevyučoval na škole tělocvik. Jako provizorní tělocvična sloužila a využívala se jedna místnost v Národním domě.

Českých obyvatel ve městě přibývalo a jak se zvyšoval jejich počet, tak vzrůstal i počet žáků ve škole. Už v září přišlo k zápisu 136 dětí a u druhé třídy musela být zřízena pobočka. Bylo nutné požádat o organizační změnu. Výnosem zemské školní rady se z dvoutřídní stala škola trojtřídní, která stále nabývala na významu. Školu navštěvovali i žáci z přilehlých obcí – Čtyřiceti Lánů, Hradce nad Svitavou, Moravského Lačnova, Javorníka, Opatova, Koclířova i dalších. Jan Tamele byl výnosem zemské školní rady jmenován na této škole řídícím učitelem, stal se výraznou osobností svitavského menšinového školství a spravoval v následujících letech i další české menšinové školy nejen ve Svitavách, ale i v okolí.

Jak přicházeli noví žáci, přicházeli i noví učitelé. Někteří spojili svůj život s dalším působením ve svitavských menšinových školách. Mezi ně patřili především Jan Kopecký a Metoděj Dubový. A byli to právě učitelé, kteří upozornili po prvních zkušenostech ve škole, že kromě národnostní nevráživosti se v české škole stalo velkým problémem chování žáků. Jednou z příčin, kterou viděli, bylo i poválečné uvolnění morálky. Mohl to být i důvod, proč bylo v první třídě během školního roku uděleno sedm dvojek a pět trojek z chování. Kromě kázeňských přestupků se

objevovaly i mnohé problémy sociální, protože děti pocházely především z dělnického prostředí.

Škola se po celou dobu své existence potýkala s nedostatkem místa, některé třídy se musely stěhovat. Celou situaci měla vyřešit stavba nové školy, jejíž budova měla být dokončena do roku 1935, ale k realizaci stavby nakonec nedošlo.

Počátkem února 1938 ukončil i svou činnost ve Svitavách ředitel Jan Tamele a dočasným ředitelem byl jmenován Ladislav Rychetský.

Škola zanikla v souvislosti s odchodem většiny českého obyvatelstva z města během prvních dnů října 1938, zbylé české děti byly potom během listopadu přehlášeny do německých škol.

4. 2. 3. Česká měšťanská škola ve Svitavách

Základem a oporou české menšiny se v celé oblasti staly školy a učitelé, z nichž převážná většina odváděla záslužnou práci i ve společenském, kulturním a politickém životě.

Žádost o zřízení české měšťanské školy podala česká školní rada 14. ledna 1920, tedy již necelý rok po otevření české obecné školy. U Němců žádost o zřízení měšťanky vyvolala pobouření, protestovali proti jejímu zřízení a na veřejném shromáždění 12. května 1920 senátor Franz Jesser tlumočil „vůli obyvatelstva“, aby Svitavy zůstaly ryze německými. Cílem shromáždění bylo zabránit otevření měšťanky a Dr. Franz Jesser zde mimo jiné prohlásil: „Češi na svou svobodu čekali tři sta let, my nebudeme ani těch třicet. Moje šedivá hlava se toho třeba již nedočká, vy všichni jistě. S Československem jsme spojeni jen hospodářsky, naše srdce a naše city patří Německu.“⁷¹

Ministerstvo školství a národní osvěty žádosti vyhovělo, ale za cenu udělení výjimky, protože podle zákona mohla být v obci zřízena měšťanská škola jen tehdy, pokud místní obecnou školu navštěvovalo dostatek žáků. Na svitavskou českou

⁷¹ GRUNTOVÁ, J.-VAŠEK, F.: *Období let 1918-1945*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, str. 189

obecnou školu, jak jsem už uvedla v kapitole o české obecné škole menšinové, však začátkem školního roku 1919 - 1920 nastoupilo pouze 136 dětí.

Zpočátku byla škola dočasně umístěna v místnostech Sponerova domu na Kostelním náměstí a do budoucnosti se počítalo s přestěhováním školy do nové školní budovy, která se měla postavit na Goethově ulici. Správcem školy byl jmenován Jan Tamele, který již byl také správcem české obecné školy menšinové. Ředitelské místo zastával až do roku 1938, kdy jej vystřídal Ladislav Rychetský.

Vyučování v české měšťanské škole ve Svitavách bylo zahájeno 1. září 1920, do první třídy nastoupilo 42 žáků. Po dvou letech byla škola rozšířena na školu trojtřídní, navštěvovalo ji už 62 žáků. V dalších letech se počet žáků již stabilizoval; ve školním roce 1925 /1926 to bylo 72 žáků, ve školním roce 1929/1930 došlo sice ke snížení počtu žáků na 40, ale v letech 1935/1936 se počet opět zase zvýšil, školu navštěvovalo 82 žáků.

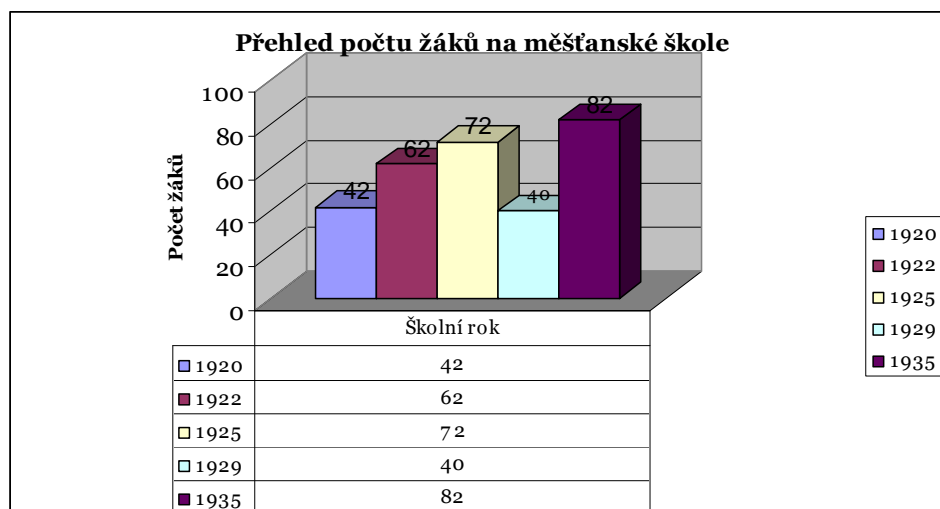
V letech 1920/1921 byla uprostřed tehdy již České čtvrti budované českým stavebním družstvem na ulici U Reálky postavena nová školní budova, do které se od nového školního roku 1921/1922 česká měšťanka přestěhovala. Nová budova ale zdaleka nevyřešila všechny problémy, stále ještě totiž chyběly dílny, kreslírny a také tělocvična. Škola sídlila na ulici sousedící s ulicí perfektně vybavené reálky tělocvičnou i cvičištem vzdálené téměř sto metrů. Možná mohlo jít o zajímavou a vstřícnou spolupráci nebýt vzájemných napjatých národnostních vztahů. Mimo to se projevíly však i značné technické závady budovy, především se jednalo o chybně postavené komíny, z nichž kouř pronikal přímo do tříd. I proto se do budoucna počítalo s výstavbou nové školní budovy. Pozemek byl sice odkoupen, ale stavba se již nerealizovala.

Ve školním roce 1937/1938 podalo ředitelství měšťanské školy žádost o zřízení **učebního kurzu**. Cílem jednoročních učebních kurzů, které byly nepovinné a připojovaly se ke třem letům školy měšťanské, bylo doplnit učivo měšťanské školy. Tím byl umožněn přechod na některé odborné školy vyžadující znalosti vyšší než poskytovala tříletá měšťanská škola. Třída učebního kurzu byla umístěna v budově

české školy. Do prvního ročníku se přihlásilo 25 žáků, kteří nemuseli platit školné.

Vlivem historických událostí roku 1938 došlo ke snížení počtu českých obyvatel ve městě. A odchodem většiny Čechů v říjnu 1938 tak skončila i krátká historie menšinové měšťanské školy. Do budovy se následně nastěhovali němečtí četníci. Uvnitř budovy byly provedeny adaptace, aby zde mohl být zřízen německý finanční úřad pro okres Svitavy, který zde zůstal až do konce války.

Tabulka č.4: Přehled počtu žáků na měšťanské škole ve Svitavách

Zdroj: Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, KR77

Měšťanské školy německé ve Svitavách byly pouze dvě. Trojtřídní chlapecká měšťanská škola s 298 žáky a ředitelem Josefem Winklerem, který školu převzal po Friedrichu Boháčovi, a trojtřídní dívčí měšťanská škola s 283 žákyněmi a ředitelkou Mathilde Linhartovou, jejímž předchůdcem byl Richard Kraus.

4. 2. 4. Česká mateřská škola ve Svitavách

První česká soukromá mateřská škola byla ve Svitavách otevřena na počátku školního roku 1921/1922, přesněji od 1. září 1921, a jejím správcovstvím byl jako na většině českých menšinových škol ve Svitavách pověřen Jan Tamele. Další velmi

výraznou osobností v historii celé mateřské školy se stala učitelka Marie Kučerová, která působila na škole od roku 1924.

Většina nově založených škol se potýkala především s nedostatkem prostoru. Proto jako mnohé jiné i tato škola změnila několikrát své stanoviště. Provizorně byla nejprve umístěna v klášteře Milosrdných sester sv. Vincence z Pauly na Masarykově ulici. Později, v únoru roku 1930 byla škola zestátněna a stala se součástí české obecné a měšťanské školy.

Od roku 1933, kdy už nebyla soukromou školou, se již pravděpodobně i nacházela v budově české měšťanské školy. Další změnou týkající se jejího stanoviště prošla v roce 1937, když pro ni byla zadaptována bývalá noclehárna pro turisty v hostinci s názvem Národní dům, kam se musela přestěhovat. Od hostince však byla úplně oddělena a měla svůj zvláštní vchod.

I tuto školu potkal stejný osud jako mnohé české školy vybudované na Svitavsku - zanikla na podzim roku 1938.

4. 2. 5. Česká živnostenská škola pokračovací ve Svitavách

Správce českých menšinových škol Jan Tamele svolal na 15. června 1920⁷² schůzi českých živnostníků s cílem rozšířit možnosti vzdělávání v českém jazyce po absolvování obecné nebo měšťanské školy. Z jednání s živnostníky nakonec vzešlo usnesení požádat o zřízení české živnostenské pokračovací školy, aby i čeští učni měli možnost potřebného vzdělání pro své povolání.

Do školy se po jejím otevření dalo zapsat hned 65 učňů. Prozatímním správcem školy se stal opět Jan Tamele.

4. 2. 6. Obecná škola menšinová v Chrastové Lhotě

Osada Chrastová Lhota patřila dříve k politické obci Moravská Chrastová. U obyvatel sousedních vesnic se však vžil název „Němcová Lhota“. Původ tohoto

⁷² ŽILKA, J.: *Školství*. In: Moravskotřebovsko-Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, s. 463

názvu spadá do dob, kdy byly na našem území založeny první továrny, jejichž majitelé byli Němci a začali dávat přednost zaměstnancům hovořícím německým jazykem bez ohledu na národnost. V kronice jsem se setkala s označením daného jevu jako „násilná germanizace“⁷³. Předtím byla osada zcela obydlena Čechy, stejně i Moravská Chrastová, čemuž nasvědčují i ryze česká jména starousedlíků – později ovšem, jak uvádí kronika, „kovaných Němců“ jako například Dvorský, Vlček, Zeman a podobně.

Zápis v kronice potvrzuje také již historicky známé způsoby při sčítání lidu: „Obyvatelstvo bylo z největší části české až na několik kolonizovaných Němců a několik odrodilců. Ovšem před válkou, za režimu rakouského z existenčních důvodů dalo se mnoho Čechů zapisovati do německých katastrů neb bylo bez psaní zapsáno. Obyvatelé jsou vesměs tovární dělníci existenčně závislí od německých zaměstnavatelů. Samozřejmě se rozumí, že pro české děti již české školy nebylo. Ty musely vodcházeti do německé školy v Moravské Chrastové.“⁷⁴ Mnozí obyvatelé se totiž hlásili při sčítání lidu k německé obcovací řeči, i když jejich mateřštinou byla čeština. Ovládali oba jazyky a pro možnost obživy a udržení nebo získání pracovního místa mnohdy bylo právě jazykové hledisko rozhodující. Někteří zaměstnavatelé dokonce vyplňovali sčítací archy za zaměstnance bez jejich přítomnosti a vědomí.

Obecná škola menšinová s českým jazykem vyučovacím vznikla v Chrastové Lhotě v roce 1922. V kronice školy učitel Josef Hlaváček uvádí potíže provázející založení školy: „Když však Ústřední matice školská vystihla národnostní poměr ve Lhotě a chtěla zřídit zde českou školu, chopili se toho Němci, zejména tehdejší starosta obce, továrník Bauer, cizozemce, znemožnili úmysly Ústřední matice školské a postavili za součinnosti „Schulverein“ pro české děti schulvereinskou přelejvárnu. V ní zřízena byla německá expozitura školy moravsko – chrastovské. Povolení ku zřízení, jakož i stavba budovy dělo se zázračně rychlým.“⁷⁵

Tato původně německá expozitura vznikla v Chrastové Lhotě už za první světové války, vydržoval ji skutečně Schulverein, byla tedy školou s německým

⁷³ SOkA S, fond jednotřídní obecná škola v Chrastové Lhotě 1922 – KR 83

⁷⁴ SOkA S, fond jednotřídní obecná škola v Chrastové Lhotě 1922 – KR 83

⁷⁵ SOkA S, fond jednotřídní obecná škola v Chrastové Lhotě 1922 – KR 83

vyučovacím jazykem, v roce 1919 byla přeměněna na českou expozituru školy v Moravské Chrastové a v roce 1921/1922 vznikla z této školy samostatná česká menšinová jednotřídka včele s učitelem Josefem Hlaváčkem.

Správce školy Josefa Hlaváčka si zřejmě některá skupina obyvatel vážila nejen jako představitele školy, ale i jako občana, neboť byl výměrem okresního úřadu v Moravské Třebové v roce 1928 jmenován vládním komisařem pro obec po dobu než byly provedeny nové volby po rozpuštění obecního zastupitelstva v Moravské Chrastové a Lhotě Zemskou správou politickou v Brně na základě rezignací devíti členů dne 29. října 1928. Rezignace byla podána „z osobních důvodů, poněvadž dosavadní starosta Josef Trtílek se stal nepohodlným pro svoje jednání a poškozoval české zájmy pod rouškou činnosti starosty. Volby do obecního zastupitelstva potom proběhly současně s volbami do obecních a zemských zastupitelstev.“

Správci školy byla tedy z tohoto důvodu udělena výnosem ministerstva školství a národní osvěty dovolená od 1. února 1929 až do skončení jeho funkce vládního komisaře v Moravské Chrastové a Lhotě. Po dobu úřadování správce školy ve funkci vládního komisaře byl místo něho jmenován výpomocným učitelem Jaroslav Pecha.

Po volbách do obecního zastupitelstva, které proběhly dne 20. dubna 1929, byla pozice české menšiny v obci udržena, vlastně se dá se říci, byla ještě více upevněna, neboť bylo zvoleno devět kandidátů českých a devět kandidátů německých. Správce školy Josef Hlaváček nastoupil 5. května opět do své funkce a výpomocný učitel Jan Pecha nastoupil svou službu v Březové nad Svitavou. Nový starosta byl potom zvolen 16. května

V několika kronikách jsem se setkala s tím, že na škole děti dostávaly od výboru Národní jednoty, který akci organizoval, mléko. V této škole například od 1. února denně 22 dětí dostávalo po tři měsíce mléko, finanční prostředky poskytla Česká Zemská péče o mládež na Moravě (ČZPM) v Brně.

Zemská péče o mládež, jejíž součástí byla právě sociální péče o matky a děti, obstarávala sociální péči o mládež za Rakouska–Uherska a Československa. Na Moravě působila Česká zemská péče o mládež na Moravě v Brně, jakožto

organizace dobrovolné péče. Právě dobrovolná péče byla nedílnou složkou péče státní a zajišťovaly tuto péči v českých zemích Česká Zemská péče o mládež, později Zemské ústředí péče o mládež a Deutsche Landeskommission für Kinderschutz und Jugendfürsorge in Böhmen.⁷⁶

4. 2. 7. Obecná škola menšinová v Hradci nad Svitavou

Menšinové školy nebyly otázkou vzniku jen na počátku v prvních letech Československé republiky, ale po celou dobu její existence. Mezi ně patří i obecná škola v Grándorfu - dnešním Hradci nad Svitavou.

Vesnice Grándorf získala své jméno nejspíše – jak uvádí kronika školy – po svém prvním obyvateli Griffovi – Griffendorf, později Greilendorf – česky Grándorf.

Při sčítání lidu v roce 1921 bylo napočítáno v Grándorfu 456 domů a 2 549 obyvatel, z toho 54 Češi (2,3%), Němců 2 499 (97,6 %) a 0,1% jiných národností. Obyvatele tvořili dříve tkalci a rolníci, později zemědělci a dělníci. Vzhledem k rozlehlosti a délce obce, která je dlouhá šest a půl kilometru, byly tu dvě školy německé. Starší pro horní část s šesti třídami a novější pro dolní část se sedmi třídami. Do starší školy chodí i žáci z přilehlé části obce Čtyřiceti Lánů.

V uvedené době se obyvatelé Grándorfu vedle rolnictví věnovali hodně tkalčeni. Tkalcovství se udrželo v některých domech až do třicátých let minulého století. Obrat nastal založením textilních továren ve Svitavách. Tím byla poskytnuta chudší vrstvě obyvatel vhodná obživa. Továrny vedle výhod měly samozřejmě i své nevýhody. Kouřem pokazily zdravý horský vzduch a barvivy otrávil vodu řeky Svitavy, jediný zdroj užitkové vody.

5. června 1926 byla v Grándorfu založena Národní jednota, měla třicet členů, z toho sedm žen. Pro nedostatek členů nemohla být založena dříve. Jak už jsem uvedla, českých obyvatel bylo velmi málo, obec byla téměř celá německá. Teprve roku 1922 začal vrchní rada československých státních drah Ing. Jaroslav Hamršíd,

⁷⁶ FASORA, L.: *Systém České zemské péče o mládež*, s. 293

přednosta železniční stavební dráhy ve Svitavách, obsazovat strážní domky na trati Březová - Svitavy Čechy, a jak uvádí kronikář dále, „tak učinil první trhlinu doposud pevné hradby německví v Grándorfu. Dosazování českých zaměstnanců do Grándorfu bylo Němci všemožně zdržováno a zamezováno, proto dochází k založení Národní jednoty teprve po čtyřech letech, kdy už byl počet českých zaměstnanců dostatečný.“

První zakládající schůze se konala dne 15. května 1926 za účasti dvacetičtyř osob v domě pana Josefa Mathausera, traťmistra československých státních drah v Grándorfu. Schůzi zahájil tajemník Ústředí Národní jednoty pro západní Moravu v Brně, pan Šípek. Zvoleni do vedení byli: Ing. Bedřich Vaněk, Josef Mathauser - předsedou, František Polák - jednatelem, funkcí pokladníků byli pověřeni Josef Kočí a František Obdržálek, revizory účtů – Václav Tureček a Antonín Janele, dalšími členy výboru jako náhradníky: Ludvík Jež a Jan Václavek. Založením Národní jednoty se počalo hned uvažovat o zřízení české školy.

Česká obecná škola menšinová v Grándorfu tedy vznikla až ve druhé polovině dvacátých let 15. května 1926, tedy teprve, když se podařilo Čechům narušit pro ně silnou národnostní bariéru. Celá akce se setkala s odporem místních Němců, takže docházelo k různým potyčkám obou národností.

Zemský trestní soud v Brně musel dokonce řešit důsledky národnostní pře a posléze i rvačky, která vznikla v Christellyho hostinci 5. června stejného roku, kdy na jednom místě hostince měli schůzi němečtí hasiči a na druhém místě budovy se konala valná hromada Národní jednoty.

Ministerstvo školství a národní osvěty otevření obecní školy s vyučovacím českým jazykem povolilo. Musela být řešena otázka umístění školy. Nakonec pronajal škole místnost za nájem 100 Kč měsíčně sedlák Julius Bulla na pět let. Místnost pro školu bylo třeba upravit, a protože se s úpravou začalo v srpnu a byla hotová 8. září, byla slavnostně otevřena 26. září 1926. Stavební úprava stála třicet tisíc korun.

Dekretem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 29. srpna 1926 byl správcem školy a zatímním učitelem jmenován Josef Zapletal, který působil na škole v Šilperku (dnešní Štítý). Do školy nastoupilo patnáct dětí, další den přibyl ještě jeden

chlapec.

V kůlně stavení sedláka Bully vypukl 27. ledna požár, který se podařilo uhasit až po čtyřech hodinách. Místnost pro školu zůstala neporušená, ale byla plná vody a musela se vysoušet. Vyučovat se začalo opět až 7. února. V kronice je uvedena domněnka, že byl požár „pomstou za poskytnutý azyl pro českou školu.“ Nepodařilo se ji vyvrátit ani potvrdit.

V roce 1927 byla při české menšinové škole rozhodnutím ministerstva školství a národní osvěty zřízena **mateřská škola**, která pro nedostatek dětí začala fungovat až od roku 1936. Ve škole ve školním roce 1936/1937 bylo v obecné menšinové škole v Hradci nad Svitavou 22 dětí a v mateřské škole byly umístěny 3 děti.

Služební slib vykonal správce školy na inspektorátu státních menšinových škol, který byl zřízen v České Třebové. Inspektorem jmenován pan František Stuchlík působící na státní měšťanské škole v Trnávce u Jevíčka.

O prázdninách Josef Zapletal navštěvoval kurz pro osvětové pracovníky v Jihlavě. Dříve také žádal o propuštění z menšinových škol, ale ministerstvo jeho žádosti nevyhovělo.

Jeho starostí jako nového správce bylo dokonale poznat zdejší poměry a lid, aby mohl rozšiřovat vlastenecké myšlenky.

Podle předběžného zápisu mělo nově zřízenou českou školu navštěvovat dvanáct žáků, ale než školní rok začal, zvýšil se počet ještě o tři žáky. Školu tedy začalo navštěvovat patnáct žáků. Podle jmenného seznamu uvedeného ve školní kronice se jednalo o sedm chlapců a osm dívek z osmi rodin. V listopadu se přistěhoval ještě jeden chlapec a celkový počet žáků dosáhl šestnácti.

Vyučování začalo pozvolna, protože někteří žáci přestoupili z německé školy a vyučovací jazyk neovládali.

Menšinové školy byly dobře vybavovány nábytkem i školními pomůckami, což bylo Němcům také solí v očích, v kronice této školy je uvedeno, kdo a za kolik školu vybavil: školní nábytek objednalo ministerstvo školství a národní osvěty od firmy Ing. Blažej z Poruby u Svinova v hodnotě 8 000 Kč: 20 lavic za 4 800 Kč, 1 katedra za

600 Kč, 1 skříň za 750 Kč, podium za 450 Kč, 1 židli za 50 Kč a 1 nástěnnou skříňku za 200 Kč.

Inspektorát menšinových škol v České Třebové objednal tělocvičné pomůcky od firmy Josef Hujňák v Brně – Králově Poli ve výši 218,50 Kč a učební knihy u Státního nakladatelství v Brně. Učební a kancelářské potřeby inspektorát zajistil u firmy O. Trávníčka z České Třebové.

Podle dané pravomocí bylo přípisem příslušného inspektorátu menšinových škol a potvrzením ministerstva školství a národní osvěty také oznámeno, že vyučování ženským ručním pracím a domácím naukám převezme zatím učitelka Marie Kopecká ze Svitav.

„Vyučování ženským ručním pracím a domácím naukám převzala jsem s nadšením“, uvádí v kronice školy učitelka Marie Kopecká. „Vzpomínám své první cesty do Grándorfu, vzpomínám své první hodiny. Třída ještě bez potřebného nábytku, ale v očích dětí tolik jásavé radosti, že se dočkaly české školy, v níž budou slyšet ten posvátný hlahol české řeči, dříve tak posmívané – nenáviděné. Jistě jim připadá velikým zázrakem, že vychovávány a vedeny při práci budou svou sladkou mateřštinou.

Moje hodiny navštěvovalo osm dívek. Některé z nich přestoupily z německé školy, nezvládaly dobře vyučovacího jazyka a náš národní ornament, naše svérázné výšivky byly jim úplně neznámé. S chutí velikou dali jsme se do práce a nedbaly překážek! Během několika hodin učiněn byl u nich veliký pokrok. Třídou zaznívala měkká – sladká naše řeč – a drobné jejich prsty kouzlily na plátně začátky našeho československého ornamentu, který je naší velikou národní pýchou!“⁷⁷

Jak důležité bylo pro českou menšinu, aby všichni zaměstnanci nové školy byli vlastenci, lze usuzovat i podle pečlivého výběru zaměstnanců. V kronice školy je podrobně uveden i vztah provozních zaměstnanců k české řeči .

Zřízením české školy v Grándorfu přestoupili žáci některých českých rodičů navštěvující obecnou školu ve Svitavách do nově zřízené školy v Grándorfu. Aby česká

⁷⁷ SOKA S, fond Obecná menšinová škola v Grándorfu - Hradci nad Svitavou, KR 57, str. 21

menšina dokázala veřejnosti svoji radost v souvislosti se zřízením nové české školy, pořádala Národní jednota 19. září slavnost otevření školy.

Každý se snažil, aby co nejvíce přispěl. Jak uvádí kronika, „duší“ celého projektu byli dva muži: první předseda Národní jednoty, stavební inženýr Bedřich Vaněk, a jednatel Josef Mathauser. Slavnost přivítala hodně návštěvníků z širokého okolí. Nejvíce zastoupeny byly Svitavy, Březová a Letovice. Vlaky ze Svitav přivezly hosty i českou hudbu. Návštěvníci z Letovic přijeli s vlastní hudbou. V průvodu, který kráčel k české škole, kráčelo kolem pěti set osob včele s poštovním zřízencem Václavem Tomáškem v kroji ruského legionáře. Za ministerstvo školství se slavnosti zúčastnil František Stuchlík, inspektor pro menšinové školy z České Třebové. Za obecní politickou správu vrchní komisař Václav Kobelka, za Ústřední výbor Národní jednoty v Brně ředitel měšťanské školy Navrátil. Ústřední Matice česká zaslala blahopřejný dopis. Z této slavnosti byl také odeslán pozdravný telegram s pozdravem prezidentovi republiky T. G. Masarykovi. Po zahrání státní hymny se průvod odebral na „výletišť“, kde panovala upřímná veselost a zábava.

Ne všichni ale měli radost ze založení české školy a ani z oslavy. Protože se zdálo, že místní Němci nepřejí úspěch této události a připravují nějakou výtržnost, byla od obecní politické správy vyžádána četnická asistence. Zdejší četnické mužstvo posílilo mužstvo z Březové a ze Svitav, aby oslavy proběhly v pohodě.

Správce školy se během svého působení v Grándorfu snažil získat co nejvíce zpráv o dřívějších poměrech zdejších Čechů. Záznamy ve školní kronice Grándorfu dokazují, jakým způsobem se Češi snažili vmísit do místní komunity českých Němců a také se jim to postupně dařilo. K prvnímu osídlování tohoto území Čechy docházelo prostřednictvím dosazování na určitá pracovní místa: „Během několika roků po převratu byl dosazen na odbor udržování dráhy dobrý Čech, pan inženýr Jaroslav Hamršmíd, vrchní rada, který se nejvíce staral, aby v Grándorfu byla založena česká škola. Strážní domky (počtem třináct) byly obývány Němci, kteří byli dáni do penze, jelikož se nechtěli učit česky. Na jejich místa dosazení vesměs Češi až toliko na dva domky. Jeho dobrým pomocníkem byl zdejší traťmistr československých drah, pan

Josef Mathauser.“

Většina z nich se potom angažovala v Národní jednotě nebo v místním školním výboru. Střediskem menšinové práce se stala česká škola a její učitelský sbor. Jemu pomáhal v práci místní školní výbor, který byl zvolen dne 27. září na schůzi rodičů. Do výboru byli zvoleni: traťmistr Josef Mathauser – předsedou, správce školy Josef Zapletal, poštovní zřízenec Antonín Jamele a náhradníkem Josef Vavřena. Školní výbor poprvé fungoval 24. listopadu 1926 při kolaudaci školy.

4. 2. 8. Soukromá dvouletá obchodní škola

Ústřední matice školské

Finanční prostředky získávala Ústřední matice školská pro svou činnost především dobrovolnými sbírkami a benefičními akcemi organizovanými místními odbory v česky mluvících oblastech. Mezi časté akce patřily například plesy. Zpočátku se zaměřila na školy obecné, měšťanské, mateřské a opatrovny, později rozšířila svou působnost i na gymnázia a odborné školství.

V roce 1919 převzal většinu obecných a měšťanských škol stát, Matice školská ale pokračovala během celé první republiky ve zřizování internátů, mateřských a odborných škol v pohraničí. Opírala se o silnou podporu ze strany českých politiků, novinářů i široké veřejnosti.

Ústřední matice školská v Praze otevřela 1. září 1936 ve Svitavách pro českou menšinu **dvouletou soukromou obchodní školu**, která už v prvním roce své existence získala právo veřejnosti.

Ředitelem byl jmenován ing. František Málek, působil jako profesor na Obchodní škole v Kutné Hoře. Jako všechny české menšinové školy měla i tato škola potíže s prostory pro výuku. Nejprve získala umístění v učebně české měšťanské školy a od dubna roku 1937 v pronajatých a adaptovaných místnostech továrny firmy Siegel & spol na Fabrikstraße č. p. 602 v sousedství Budigovy továrny⁷⁸. Většina

⁷⁸ F FIKEJZ, R., VELEŠÍK, V., *Kronika města Svitavy*. Svitavy : Město Svitavy : Městské muzeum a galerie ve Svitavách, 2006., str. 208

studentů se sice hlásila k české národnosti, ale jen část z nich pocházela ze Svitav, mnozí pocházeli z okolí Svitav.

Škola se stala významnou kulturní posilou české menšiny ve městě, výrazně se zapojila do společenského života. Pořádala například národohospodářské večery filmová představení, organizovala vzpomínkové akce k různým výročím, apod.

Mezi aktivity školy patřily i sportovní akce: žáci mohli provozovat nejen tradiční sporty jako kopanou, odbíjenou, plavání, házenou, košíkovou, ale i méně obvyklá sportovní odvětví. Mezi ně patřila jízda na koni, veslování, box a létání.

Ředitel ing. F. Málek se v roce 1938 stal dokonce zastupitelem české menšiny ve Svitavách. Škola bohužel neměla dlouhého trvání, zanikla na podzim roku 1938.

A jak pokračoval vývoj na německých školách?

V roce 1911 se stal na **státní reální škole** ředitelem Ludwig Brexl. Řídil Státní reální školu ve Svitavách od roku 1911 až do roku 1925, kdy na vlastní žádost odešel do penze. Ve školství působil 41 let. Tři roky vedl potom školu Antonin Alexius (1925 -1928), v roce 1928 až 1930 byl jmenován do vedení školy doktor techniky Josef Mally a posledním ředitelem působícím na škole byl nakonec v letech 1930 - 1945 Karl Netsch.

Ludwig Brexl zavedl nepovinný předmět výcviku ve střelbě, znepokojovala ho předtucha válečného konfliktu. Po jeho vypuknutí rukovali do armády profesori a po složení válečné maturity i první absolventi nejvyšších ročníků.

Škola zaujímala významné místo mezi svitavskými školami před vznikem první republiky a udržela si tento post i po roce 1918. Svitavským obyvatelům se splnil sen mít školu, ze které by studenti mohli odcházet studovat na vysoké školy. Profesorský sbor se po válce stabilizoval a ve dvacátých a třicátých letech v něm působila řada mimořádných osobností: Bruno Hroch - učitel německého a českého jazyka, který tragicky zahynul při odsunu roku 1945, Paul Schmeer – profesor kreslení a přírodovědy, Heinrich Schaner - profesor dějepisu, Ferdinand Schnirch - profesor náboženství, historik Anton Mudrak, fyzik Karl Netsch, dr. Rudolf Pechhold,

matematik Franz Stenzl .

Počet studentů na škole se postupem času zvyšoval. Ve školním roce 1917/1918 zde studovalo 158 studentů, o sedm let později v roce 1924 již 271 studentů. V roce 1928 sice poklesl stav na 236 studentů, ale pět z nich se už hlásilo k české národnosti. V roce 1937 zde studovalo 281 studentů, z toho pouze dva studenti se hlásili k české národnosti a roku 1938 dosáhl počet studentů dokonce čísla 315, z toho osm bylo české národnosti. Postupně vzrůstal i počet dívek, které na škole studovaly. V roce 1918 byly pouze 4, ale v roce 1928 jich na škole už studovalo 51. Na konci školního roku 1937 – 1938 školu navštěvovalo 29,5% dívek z celkového počtu studentů – tedy 93 studentek. Škola byla stále dobře vybavena, disponovala bohatými sbírkami a poměrně bohatou školní knihovnou. Učitelská knihovna měla ve školním roce 1924 - 1925 téměř 1400 svazků a žákovská knihovna téměř 1200 svazků.

Školu navštěvoval v letech 1920 – 1924 Oskar Schindler.

Při škole působil Spolek pro podporu žáků Státní reálné školy ve Svitavách a vyvíjel aktivní činnost. Škola pravidelně vydávala výroční zprávy tiskem. Svým obsahem jsou zprávy velmi kladně nakloněny Československé republice, pozitivně je hodnocena především oblast školství, velmi často je ve zprávách připomínám prezident T. G. Masaryk.

Od roku 1938 se reálka vlivem historických událostí změnila na osmileté gymnázium s výukou latiny a řečtiny, během druhé světové války potom na vyšší střední školu - Oberschule.

Budova byla roku 2003 zapsána do seznamu památek.

Třídy **německé městské mateřské školy** musely být přestěhovány, neboť bylo třeba rozšířit dívčí obecnou školu. Město nemělo vhodné místo, kam by předškolní zařízení umístilo. Bylo tedy rozhodnuto, že pro tento účel bude vystavěna nová budova. V klidné části města vedle pivovarských pozemků byl vybrán pro budovu nové mateřské školy pozemek na dnešní Jungmannově ulici. Při té

příležitosti byla ulice nově pojmenovaná: Pestalozzigasse po švýcarském pedagogovi Johannu Heinrichu Pestalozzim. Se stavbou budovy se sice začalo v roce 1937, ale dokončena byla až v roce 1939. Do té doby musela být škola prozatím umístěna do německé chlapecké měšťanky přímo na svitavském náměstí.

Pracovní náplní dvou učitelek a jejich pomocnic byla výchova dětí a jejich příprava na další život ve školním kolektivu, obě učitelky byly proškoleny v duchu Friedricha Fröbela, zakladatele rakouských mateřských škol, který byl velmi ovlivněn dvěma návštěvami Pestalozziho v ústavu v Yverdonu.

Svitavská německá mateřská škola se členila do dvou tříd a mohlo ji navštěvovat až 100 dětí. Byla moderně vybavena sociálním zařízením, dětem byl umožňován i dlouhodobý pobyt. Pro každé dítě byla zajištěna vlastní skříňka na šaty a v hlavních třídách byly stoly se zásuvkami a pohodlné lavice, kam si děti ukládaly své hračky. Provoz byl denně od 8.30 do 11.45 hodin a odpoledne od 14.00 do 18.00 hodin. Vyučovacím jazykem byla samozřejmě němčina.

Po vzniku Československé republiky převzalo **Odbornou školu tkalcovskou** ve Svitavách do své správy ministerstvo školství a národní osvěty a také se jí dostalo od ministerstva nemalé podpory po všech stránkách. Škola získala nové pomůcky, renovovaly se učebny a vnitřní zařízení. Ve dvacátých letech se ke škole dokonce přistavěl sklad příze, mechanické dílny a tkalcovská přípravná. Dále proběhla i přestavba parního vytápění na vodní. Výraznou změnu zaznamenaly i učební osnovy, byly otevřeny kurzy českého jazyka, chemických technologií, zbožíznalství, strojního kreslení, kurz anglického jazyka a elektrotechniky.

S nárůstem kurzů se samozřejmě podstatně rozšířil i počet pedagogů. Sestával z 6 učitelů, 1 dílenského mistra a 6 pomocných učitelů. V dílnách se vyučovalo na 30 ručních tkalcovských stavech, 26 stavech mechanických a na řadě dalších textilních zařízeních.

Kromě těchto škol byla v roce 1926 ve Svitavách zřízena **Hilfsklasse für bildungsfähige, jedoch minderentwickelte Knaben und Mädchen**, v překladu pomocná třída pro vzdělání schopné pomalejší chlapce a dívky. Řídícím

učitelem pomocné školy byl Victor Sandmann, druhým učitelem Heinrich Warniczek z Kamenné Horky. Vyučování se realizovalo nejprve v prostorách německé dívčí obecné a měšťanské školy na Komenského náměstí, kde později sídlila bývalá I. základní škola. Koncem třicátých let měl tento ústav již statut samostatné školy a přestěhoval se do prostor sirotčince. Během II. světové války pak přesídlil do tehdejší Budigovy textilní továrny na dnešní Dimitrovově ulici.

Od druhé poloviny dvacátých let existovala také **hudební škola**, jejíž ředitelkou byla Hermine Billá, houslové oddělení vedla Maria Appltová, klavírní Hermine Billá, malý dechový orchestr vedl prof. Erwin Leipert, Rudolf Kunerth vyučoval hudební teorii.

V polovině třicátých let – přesněji ve školním roce 1934/1935 byly obecné a měšťanské školy s **německým vyučovacím jazykem** na soudním okrese Svitavy v okolí Svitav v těchto obcích⁷⁹:

V **Březové nad Svitavou** byla trojtřídní obecná škola s 97 žáky a trojtřídní měšťanská škola se dvěma paralelními třídami se 177 žáky. V čele obou škol stál Karl Komárek. V obci **Čtyřicet Lánů** zůstávala pětiletá obecná škola s jednou definitivní paralelní třídou, měla 215 žáků a nadučitelem byl Alois Schaffer.

V **Dolní Rudné** sídlila dvojtřídní obecná škola s 53 žáky, vedl ji Hubert Habrmann. **Horní Hynčina** měla trojtřídní obecnou školu se 127 žáky a správcem Lotharem Nouschekem. V **Hradci nad Svitavou** byla pětiletá obecná škola, která měla dvě definitivní paralelní třídy s 285 žáky, školu řídil ředitel Bernhard Jahl.

Javorník se prezentoval dvojtřídní obecnou školou, kterou navštěvovalo 52 žáků a nadučitelem byl Otto Merkl.

V **Kamenné Horce** sídlila čtyřtřídní obecná škola, měla dvě provizorní paralelní třídy a 181 žáků s nadučitelem Leopoldem Wagnerem. V **Moravské Chrastové** byla sice dvojtřídní obecná škola, ale v daném roce měla pouze 37 žáků, takže byly obě třídy dočasně sloučeny. Na škole působil nadučitel Karl Herzig.

⁷⁹ Dle „*Der politische Bezirk Mährisch-Trübau*“, 1937

Moravská Radiměř měla škol hned několik. V horní části obce sídlila dvojtřídní obecná škola s 69 žáky a nadučitelem Josefem Bauerem. V dolní části obce byla dvojtřídní obecná škola s 65 žáky a s nadučitelem Johanem Jílkem. Čtyřtřídní obecnou školu uprostřed obce navštěvovalo 124 žáků, školu spravoval Adolf Michel. Obec se pyšnila i trojtřídní měšťanskou školou se 134 žáky, školu řídil ředitel Ferdinand Priol. V obci byly ale ještě další školy. Jednou z nich byla **všeobecná živnostenská pokračovací škola** se dvěma třídami v čele s Josefem Sokele. Druhou byla **zemědělská obecná vzdělávací škola** v čele stál Karl Schidleja.

V obci **Moravský Lačnov** byla sice také trojtřídní obecná škola, měla ale v tomto období pouze 73 žáků, proto od 1. září 1934 probíhala výuka pro malý počet žáků jen ve dvou třídách, školu řídil nadučitel Rudolf Mayer.

V malé vsi **Ostrý Kámen** byla též jednotřídní obecná škola s 20 žáky a správcem Aloisem Klaschkou.

Obec **Sklené** mělo dvoutřídní obecnou školu s 63 žáky, školu vedl nadučitel Rudolf Schiller.

V obci **Vendolí** byla šestitřídní obecná škola s jednou provizorní paralelní třídou s 244 žáky a nadučitelem Rudolfem Petrašem.

Jedinými místy s českými i německými obecnými a měšťanskými školami byly pouze **Svitavy a Moravská Chrastová. Březová** (měla měšťanku německou), **Muzlov, Hradec nad Svitavou a Chrastová Lhota** měly pouze obecné české a německé školy. V ostatních obcích se nacházely školy s německým vyučovacím jazykem.

Pokud se tedy v některé obci usadili Češi nebo tam již dříve žili, nezbývalo jim nic jiného než chodit do školy německé, protože nebylo dost možné se denně dopravovat do poměrně vzdálených škol. Vzdálenost by žáci museli absolvovat pěšky, což by bylo náročné nejen časově, ale v zimním období i dost problematické vzhledem k vrchovinnému rázu krajiny.

Podle vyprávění pana Karla Šindeláře z Ostrého Kamene řešily některé

rodiny tuto situaci i přestěhováním do „českého vnitrozemí“ stejně jako jeho rodiče, kteří se z Ostrého kamene přestěhovali do Pardubic, aby děti mohly navštěvovat českou školu, protože vzdálenost Ostrého Kamene od Svitav je asi čtrnáct kilometrů. Do Ostrého Kamene se vrátili až v roce 1945, když část německé rodiny z matčiny strany byla nucena opustit rodný dům.

Někteří čeští rodiče, jako například rodiče dnes už 87 leté paní Marie Zachařové ze Svitav, posílali zase naopak cíleně děti do německé školy. Obecnou školu absolvovala českou, ale potom dle vyprávění nastoupila podle otcova rozhodnutí do německé měšťanky. Rodiče si přáli, aby měla českou i německou školu. „Nás živí Němci“, říkával otec pekař, který denně pekl housky pro celé okolí. Kdyby pro housky chodili jen Češi, neužil by rodinu. Doma se samozřejmě v české rodině mluvilo česky, v obchodě podle zákazníků. Vztahy mezi českými a německými dětmi, podle slov paní Zachařové, nebyly ovlivněny národnostními rozdíly, denně si společně hrály. Při hře se ale mluvilo německy. Její zdůvodnění bylo jednoduché: české děti uměly německy, německé děti neuměly a nerozuměly česky. Českým dětem nečinilo potíže se vyjadřovat dvojjazyčně. Německá měšťanka ale byla pro Marii těžká. Němčinu ovládala, rozuměla jí a běžně ji používala, ale na Svitavsku se mluvilo nářečím a německá gramatika na měšťance už byla proto těžká.

V roce 1935 byla ve Svitavách (školní rok 1934 - 1935) byl stav v oblasti německého školství následující:

I. pětiletá chlapecká obecná škola, která měla 201 žáků a řídícím učitelem zde byl Karl Michele. Školu převzal po Johanu Chytilovi, ten ji řídil ve dvacátých letech.

II. pětiletá chlapecká škola měla stejný počet žáků rovněž a v jejím čele stál řídící učitel Emil Jurke. Jeho předchůdci byli Josef Nawratil a později Adolf Marka.

I. pětiletá dívčí obecná škola, která měla 232 žákyň a vedla ji řídící učitelka Marie Widmanová. Její předchůdkyně byla Therese Wislouzilová a později

Marie Richterová.

II. pětitřídní dívčí obecnou školu navštěvovalo 223 žákyně a řídicí učitelkou byla Josefína Penkaová po Betti Schenkové a poté Juliane Paulerové.

V oblasti Svitavska dochází postupně na základě vnímání české a německé národnosti k rozdílům při řešení problémů v oblasti politické, hospodářské i kulturní, zřetelně se to projevilo v oblasti školství. Situaci ještě více prohlubovaly mládežnické organizace, učitelské spolky i další organizace národnostně oddělené. Mezi ně patřil například český spolek Sokol, na straně německé Německý tělovýchovný spolek.

Německé školství mělo na své straně nesporné výhody zřízené sítě škol, prostory pro výuku ve formě školních budov, podporu vedení města. Naproti tomu teprve vznikající české školství se potýkalo s problémem dostatečných a vhodných prostor, absencí budov vhodných pro zřízení škol, nepřízní okolí. Přesto došlo za přispění a podpory státu k vzniku deseti českých menšinových škol umožňujících vzdělávání v mateřštině (jedna škola Ústřední matice školské). Při některých z nich v okolních obcích vznikly i mateřské školy. Školy byly zřízeny a podporovány i pro malý počet žáků.

Některé německé školy byly zredukovány do méně tříd, zrušena nebyla žádná z původních škol, naopak byla ve Svitavách zřízena hudební škola a pomocná třída pro vzdělání schopné pomalejší chlapce a dívky. Ve Svitavách také vznikla německá mateřská škola podle nejnovějších pedagogických poznatků. Rozšířil se i počet pokračovacích škol: všeobecná živnostenská pokračovací škola a zemědělská obecná vzdělávací škola v Radiměři.

Zřízením českých menšinových škol ve Svitavách a některých vesnicích vznikly obce s možností výběru vzdělávání v německém nebo už i českém vyučovacím jazyce: Svitavy, Březová, Moravská Chrastová, Hradec nad Svitavou, Muzlov a Chrastová Lhota.

5. Porovnání počtu obyvatel s počtem škol

Po ustanovení výboru Národní jednoty byl ve Svitavách proveden součet českého obyvatelstva a k české národnosti se přihlásilo 820 obyvatel Svitav.

První oficiální sčítání proběhlo až v roce 1921, ale potvrdilo výsledek neoficiálního sčítání. K české národnosti se přihlásilo 878 občanů, což bylo 9,44 % svitavských obyvatel.

Faktorem ovlivňujícím výsledek sčítání byla změna zjišťovaného údaje. Sčítání v roce 1921 bylo první oficiální sčítání v českých zemích, které zjišťovalo národnost. Obyvatelé používající ke komunikaci mimo rodinu spíše němčinu, ale cítili se být Čechy, se hlásili k české národnosti.

Výsledek sčítání mohla ještě také ovlivnit i poprvé mezi národnosti zařazená národnost židovská, ale k té se ve Svitavách přihlásilo pouze 21 obyvatel.

Více mohl ovlivnit výsledek sčítání další faktor a to byl příliv českých obyvatel od roku 1921 za prací. V období před rokem 1918 se jednalo především o dělníky, po roce 1918 přicházeli do města i státní zaměstnanci, především úředníci, učitelé, zaměstnanci četnictva i železnice.

Tabulka č. 5: Počet obyvatel Svitav a nejblížešších vesnic dle národností

	Svitavy		Čtyřicet Lánů		Moravský Lačnov			Celkem
Češi	878	9,44%	157	5,76%	33	1,77%	1068	7,69%
Němci	8 218	88,40%	2 539	93,07%	1 820	97,48	12577	90,53%
Židé	21	0,22%					21	0,15 %
Jiná národnost	180	1,94%	32	1,17%	14	0,75%	226	1,63 %
Celkem	9 297	100%	2 728	100%	1 867	100%	13892	100 %

Zdroj: zpracováno dle Kroniky města Svitavy (2002)

Pro vzdělávání 88,4 % obyvatel německé národnosti (budeme-li počítat i

okolní vesnice – téměř 91 %) sloužily čtyři obecné pětileté školy, dvě chlapecké a dvě dívčí s 857 žáky s průměrným počtem žáků na třídu 42,85. Měšťanské školy byly dvě, trojtřídní chlapecká a dívčí s 581 žákem, průměrný počet žáků na třídu 96,83. Měšťanskou školu navštěvovaly i děti z obcí Moravský Lačnov a Čtyřicet Lánů, které jsou nyní už i součástí Svitav. Obyvatelé české národnosti – necelých 10% (s nejbližšími vesnicemi – necelých 8%) měli ke vzdělávání jednu obecnou trojtřídní školu se 136 žáky - průměr na třídu 45,33 - a jednu měšťanskou trojtřídní školu s 82 žáky - průměr na třídu 27,33. Zatímco v obecných třídách je průměrný počet žáků podobný, u tříd měšťanek je v německých školách průměrný počet žáků na třídu více jak trojnásobný.

Pokud porovnáme celorepublikový průměr počtu žáků v německých školách na jednu třídu (Váňová)⁸⁰ s průměrem počtu žáků v německých školách na jednu třídu ve stejném období na Svitavsku, zjistíme, že průměr počtu žáků na třídu přímo ve Svitavách je mnohem vyšší (Svitavsko – obecné školy 34, přímo ve Svitavách dokonce 43 (42,85), měšťanské školy 64, přímo ve Svitavách 97 (96,83), oproti průměru celorepublikovému v německých obecných školách (35,49) a v německých měšťanských školách (38,94). Při porovnání českých škol obecných dojdeme k opačnému rozdílu: průměr počtu žáků v české obecné škole na jednu třídu je vyšší (45,33) než celorepublikový průměr počtu žáků v českých školách (35,96) a průměr počtu žáků na jednu třídu v měšťanské škole je nižší (27,33) než celorepublikový průměr počtu žáků na jednu třídu (38,60).

Výsledky odpovídají celkovému vývoji škol v oblasti, kde byly české školy zřizovány na výjimku i pro menší počet žáků a německé školy se potýkaly s problémem vhodných prostor a tudíž i přeplněnosti tříd.

⁸⁰ Váňová,R.: *Historický vývoj českého školství*, In: Pedagogická encyklopedie, str. 42

Závěr

Cílem této práce bylo charakterizovat vývoj školství na Svitavsku v letech 1918 až 1938 a přispět tím k hlubšímu poznání vývoje a vzniku nových škol po první světové válce v Československé republice.

Celé období 1918-1938 na Svitavsku, které je vymezeno soudním okresem Svitavy politického okresu Moravská Třebová, výrazně ovlivňovalo několik faktorů odrážejících své působení i ve školství.

Jedním z podstatných faktorů ovlivňujících i vývoj školství byl hospodářský rozvoj oblasti. Celý region byl zaměřen na textilní výrobu a továrny poskytovaly zdroj obživy pro nemajetné obyvatelstvo. S tím souvisel další faktor a tím byl příliv obyvatelstva přicházejících především za prací do oblasti Svitavska. Protože Svitavy a okolí bylo tvořeno devadesáti procenty obyvatel německé národnosti, byli tady Češi národnostní menšinou a Němci národnostní většinou. Soužití obou národů se vyznačovalo spory zaměřenými na různé cíle, ale do určité míry i společnými zájmy. Oba národy prosazovaly pro své děti právo na vzdělání v mateřském jazyce. Od toho se často odvíjely nepříjemné situace vyhocené až nacionálními projevy iniciované už při samotném vzniku nového státního uspořádání, které obratem změnilo postavení národa majícího post většiny na národnostní menšinu, ale i obráceně, kdy se menšina stává většinou užívající svého postavení k prosazení svých cílů, ale i práv.

Mezi jeden z nejdůležitějších faktorů patří tedy vzájemné vztahy mezi oběma národy a jejich soužití, při kterém se snaží prosadit nejen své politické a hospodářské zájmy, ale také zajistit pro své děti odpovídající vzdělání v mateřském jazyce na základě platných zákonů.

Vývoj školství byl všemi těmito faktory silně ovlivněn, stejně tak jako byl ovlivněn vznik škol nových pro českou menšinu tohoto regionu.

Německé školy, především obecné a měšťanské školy na Svitavsku zaznamenaly ve svém vývoji změny vzhledem ke své naplněnosti, což se týkalo

především Svitav, kde se ještě před vznikem republiky školy potýkaly s přeplněností tříd, a tento problém je provázel po celé období od roku 1918 až do roku 1938. Město se pokusilo otevřít ještě jednu školu obecnou, ale ta byla uzavřena pro nedostatek žáků. Zatímco podle daného zákona se měl počet dětí ve třídách postupně snižovat, tady se zvyšoval. Hlavním důvodem, jak vyplývá z jednotlivých událostí na základě prostudovaných pramenů, byl především nedostatek prostoru ve školách a nedostatek vhodných budov pro zřízení školy. Proto se také školy neustále stěhovaly a přemísťovaly.

Německé školy měly už vybudované zázemí, kterého se jen těžko vzdávaly ve prospěch málopočetných českých škol menšinových, které vznikaly tam, kde začala česká menšina pronikat na jejich jazykově ohraničené území. Z toho důvodu se Němci nechtěli vzdát jediné místnosti bez odporu. Některé německé školy byly zredukovány do méně tříd. Vedle toho působily ve městě Svitavy německé školy s dlouholetou tradicí: státní reálná škola a odborná škola tkalcovská. Mezi školami už také byla mateřská škola vybudovaná na základě nejnovějších pedagogických poznatků., vznikla nová škola hudební, pokračovací školy a třída pomocná třída pro vzdělání schopné pomalejší chlapce a dívky.

Při porovnání průměrných počtů žáků na třídu obecných a měšťanských škol s německým a českým vyučovacím jazykem ve srovnání s celorepublikovým průměrem docházíme k vyšším výsledkům průměrného počtu žáků na třídu ve školách německých a nižším výsledkům ve školách s českým vyučovacím jazykem.

Samotné Svitavy se ale potýkaly s velkým průměrem počtu žáků v německých školách už v minulosti. Důvodem vysokého počtu žáků na třídu byly nedostatečné nebo nevhodné prostory. Stejný problém se řešil vždy, pokud se zakládala některá z českých škol menšinových ve Svitavách.

České menšině se podařilo za podpory státních orgánů otevřít na Svitavsku několik škol: ve Svitavách obecná a měšťanská škola, mateřská škola, pokračovací škola a soukromá dvouletá škola obchodní; další obecné školy byly založeny v Březové nad Svitavou, Hradci nad Svitavou - Grándorfu, Muzlově, v Moravské Chrastové byla

založena obecná a měšťanská škola. Při některých z nich vznikaly mateřské školy, měly však malý počet žáků. Školy byly podporovány Národní jednotou a Ústřední maticí školskou, byly dobře vybaveny.

Po vzniku Československé republiky v oblasti Svitavska, kde Češi tvořili národnostní menšinu a Němci národnostní většinu, byly zřizovány české menšinové školy a bylo tak naplňováno zákonnými normami dané právo vzdělávání v mateřském jazyce pro oba národy. U české národnostní menšiny bylo však omezeno vzdáleností bydliště od místa vzdělávání.

Seznam literatury a pramenů:

- BARTOŠ, J.: *Období let 1848 – 1918*. In: Moravskotřebovsko - Svitavsko, Vlastivěda Moravské. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, 844 s., 56 stran barevné přílohy, ISBN80-7275-026-7
- [BOHMANN, Alfred: *Menschen und Grenzen, Band 4: Bevölkerung und Nationalitäten in der Tschechoslowakei*. Köln 1975]
- [FASORA, L.: *Systém České zemské péče o mládež*, s. 293]
- FIKEJZ, R., VELEŠÍK, V.: *Kronika města Svitavy*. Svitavy : Město Svitavy : Městské muzeum a galerie ve Svitavách, 2006. 396 s. ISBN 80-239-7488-2.
- [Glaser, Kurt: *Die Tschecho-Slowakei*. Politische Geschichte eines neuzeitlichen Nationalitätenstaates. Althenäum, Bonn 1964]
- GRUNTOVÁ, J.-VAŠEK, F.: *Období let 1918-1945*. In: Moravskotřebovsko-Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, 844 s., 56 stran barevné přílohy, ISBN80-7275-026-7
- KASPER, T.: *Školsko-politická diskuse v Československu v letech 1918-1933*. In: Češi, Němci, Židé v národnostním Československu. Pohledy na školství a vědu. Liberec 2006, s. 27-44
- KASPER, T., KASPEROVÁ, D., *Dějiny pedagogiky*, Praha: Grada, 2008, 224 str., ISBN: 978-80-247-2429-4
- Kolektiv autorů: *Vlastivěda moravská: Moravskotřebovsko - Svitavsko* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci s městy Moravská Třebová a Svitavy, 2002, 844 s., 56 stran barevné přílohy, ISBN80-7275-026-7.
- KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře první republiky (1918-1938)*. Díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Libri, Praha 2000
- KOPECKÝ, JAN: *Dějiny Svitav v posledních 100 letech*. In : Svitavy - 700 let města, ed. J.Petr. [1. vyd.] Brno : Krajské nakladatelství, 1956.
- LICK, C. : *Gedenkbuch der Gemeinde I.*, kronika města Svitav. MMG Svitavy, sign. S-486/95
- SKŘIVÁNEK, M.: *K průběhu vyhlášení ČSR v roce 1918 na území dnešního okresu Svitavy a jeho odrazu v kronikách*. In: Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1982-1983
- [Seibt, Ferdinand: *Zur Sozialstruktur der ersten ČSR*. In: Beiträge zum deutsch-tschechischen Verhältnis im 19. und 20. Jahrhundert, Lerche, München 1967]
- VÁŇOVÁ, R., *Vzdělávání učitelů v českých zemích*. In Vališová, A., Kasíková, H. a kol. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada 2007, s.27-47.
- VÁŇOVÁ, R., *Školský systém v českých zemích – vývoj a současný stav*. In Vališová, A., Kasíková, H. *Pedagogika pro učitele*. Praha : Grada 2007, s. 69-90.

VÁŇOVÁ, R., *Historický vývoj českého školství I (do r. 1948)*. In Průcha, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha : Portál, 2009, s. 39-44.

VÁŇOVÁ, R., *Historický vývoj českého školství I (do r. 1948)*. In Průcha, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha : Portál, 2009, s. 39-44.

VÁŇOVÁ, R., *Školská reforma v ČSR ve 30. letech*, Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, 199452

ŽILKA J. :*Školství*. In: Moravskotřebovsko- Svitavsko, Vlastivěda Moravská. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, 844 s., 56 stran barevné přílohy, ISBN80-7275-026-

[BEER, L. upravené diagramy a mapa z publikace „*Die Tschechoslowakei im Spiegel der Statistik*“ autora Erwina Winklera (vyšlo v roce 1937 v Karlových Varech a Lipsku).]

BERAN, L., J., KRYSTLÍK, T. *Náš směr: Migrace obyvatelstva v letech 1938-1939*, prosinec 2009[online]

MIKULČÁK, J.: *Nástin dějin vyučování v matematice (a také školy) v českých zemích do roku 1918*. (Czech). Praha: Matfyzpress, 2010. .str. 216-257 [online]

[Dostupné na: http://dml.cz/bitstream/handle/10338.dmlcz/400990/DejinyMat_42-2010-1_19.pdf]

Gabriela Šamanová: *Národnost ve sčítání lidu v českých zemích (cz.)*. Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2005. [dostup 2010-11-27]. s. 10. [online]

SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Březová, KR 98

SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, kart. 1/1.

SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, KR 77

SOkA S, fond Česká obecná a měšťanská škola Svitavy 1919-1938, Výběr korespondence 1931- 1938, kt. 2/2.

SOkA S, fond Jednotřídní obecná škola v Chrastové Lhotě 1922 – KR 83

SOkA S, fond Obecná menšinová škola v Hradci nad Svitavou, KR 57

SOkA S, fond Obecná škola v Muzlově, KR 113

SOkA S, fond Obecná škola v Muzlově, KR 113

SOkA S, fond Okresní úřad Moravská Třebová, kart. 41-43

SOkA S, fond Okresní úřad Moravská Třebová, fasc. 1618.

SOkA S, fond Okresní školní rady (výbory) v Moravské Třebové (1870-1948)

SOkA S, fond Okresní školní rada(výbor) pro české školy 1908-1941

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha 1918, 88 s.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha 1919, 1090 s.

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Praha 1920, 1764 s.

Sbírka zákonů a nařízení státu československého. Praha 1922, 1910 s.

Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum, 1996, ISBN: 80-7184-164-1

Mapa politického okresu Moravská Třebová

Měřítko 1: 100 000

Zdroj: Kronika města Svitavy , str. 108

Legenda k mapám:

**Mapa
soudního okresu
Svitavy**

Zdroj: Kronika města Svitavy, str. 108

